

**ÖNKÉNTESÉK ÉS NEM-ÖNKÉNTESÉK JELLEMZŐI A
2008. ÉVI EURÓPAI ÉRTÉK VIZSGÁLAT TÜKRÉBEN –
avagy, aki önkéntes az nagyobb valószínűséggel boldogabb és elégedettebb?¹**

Bartal Anna Mária

Bevezetés

Az önkéntességgel foglalkozó nemzetközi szakirodalomban – a nyolcvanas évtől kezdve – a kutatások három, a mai napig is párhuzamosan futó, trendjét különböztethetjük meg.

Az *első trend* – a jóléti állam válsága után – az önkéntesség értelmezésével, valamint társadalmi, gazdasági, politikai szerepével és jelentőségével foglalkozik, mivel a “civil reneszánsz” és az önkéntesség terjedése olyan kérdéseket vetett fel, amelyre a társadalomtudományoknak is választ kellett adniuk.

Az önkéntességgel foglalkozó korai művében Wilensky (1981) az önkéntesség három lehetséges értelmezési szintjét határozta meg: a szervezetit, az ideológiai és tevékenység-szerinti. A korabeli angolszász gyakorlatból kiindulva, véleménye szerint az önkéntes jelző – szervezeti szinten – minden, nem állami szociális szolgáltatásra vonatkoztatható. Ideológiai szempontból az önkéntesség főként akkor jut kitüntetett szerephez, amikor az önsegítés és a jótékonyosság szükségességét kívánják hangsúlyozni. Végül pedig az önkéntesség vonatkozhat a munkavállalók tevékenységének önkéntességére is.

Claus Offe osztályozási rendszerében – amely leginkább a német gyakorlatra vonatkoztatható – az önkéntes munka a honoráriummal vagy díjjal elismert, nem piaci tevékenységek egyik formája. Offe (1990) szerint az önkéntes munkában nem az ellentételezés hiánya a megkülönböztető jegy, hanem a munka vállalásának önkéntessége. Az önkéntes tevékenységek a formális elkötelezettségek, az elérhető előnyök és valamely közösség valamennyi, vagy csak néhány csoportja iránti önzetlen elkötelezettség keverékére épülnek.

Egy másik, tevékenység-szempontrú megközelítés – amelyben az emberi erőforrások hasznosításának kérdése kerül előtérbe – megkülönbözteti a foglalkoztatást, a nem fizetett, de társadalmilag hasznos tevékenységeket, a viszonyossági kapcsolatokban értékesülő családi, szomszédsági munkákat, valamint a sport- és szabadidő tevékenységeket. Eszerint a felosztás (Perret-Roustang 1993) szerint az önkéntes munka a nem fizetett, de társadalmilag hasznos tevékenységek körébe tartozik.

A 90-es évek végének közösségi étellel és lokális demokráciákkal foglalkozó politológiai iskolája az önkéntesség társadalmi-szociális kapcsolatokban játszott szerepére hívta fel a figyelmet. Etzioni (2000:19) amellet érvel, hogy az önkéntesség a „szolgáltatás tanulásának” (*service learning*) egyik módja, amely az önkéntes számára is bizonyos haszonnal jár, úgy mint: a közösségi kapcsolatok vagy éppen a képzések. Putnam, azóta már híressé vált könyvében (Putnam 2000), pedig azt hangsúlyozta, hogy önkéntesség több mint „valamit adni és kapni”, sőt egyenesen a társadalmi tőke erősítésének egyik lehetséges „eszközét” látta benne.

Az önkéntességgel foglalkozó kutatások és elemzések *másik nagy csoportja* arra a nagyon kézenfekvő és magától értetődő kérdésre keresi a választ, hogy miért lesz önkéntes valaki, azaz milyen motivációk játszanak szerepet az önkéntessé válásban.

Az 1980-as években kibontakozó önkéntes motiváció-kutatásokat – az önkéntesek önmeghatározásán alapuló, kis létszámú homogén csoportokban végzett felvételeket – a két, illetve a három faktoros modellek uralták, úgy mint: az altruisztikus, az egosztikus, illetve a

¹ A tanulmány átdolgozott és kiegészített változata az Európai Érték Vizsgálat magyar felvételének redményeit betutató kötetben szereplő írásnak.

szociális motivációs modellek. Ezzel szemben Cnaan és Goldberg-Geln (1991) – összegezve az addigi elméletű jellegű motivációs kutatások eredményeit – azt találták, hogy az emberek nem csak egy motiváció szerint döntenek el önkéntességüket, hanem az egoisztikus és az altruisztikus motivációk kombinációi határozzák meg egy önkéntes motivációs készletét.

Az 1990-es évektől kezdve az önkéntes motivációk vizsgálatában egyre inkább az interdiszciplináris megközelítések váltak uralkodóvá, ötvözve a pszichológiai, szociálpszichológiai és szociológiai kutatások eredményeit. Ezzel összefüggésben módszertanilag is egyre standardizáltabbá vált az önkéntes motivációk kutatása: egyfelől a motivációs faktorok kialakításában, másfelől a két vagy három dimenziós motivációs modellek helyett egyre inkább a multifaktoriális modellekkel írták le az önkéntesek motivációs bázisát. Jellemző volt továbbá, hogy míg kezdetben kis-mintás, egy-egy speciális önkéntes csoportra vagy szervezetre irányultak a motivációs vizsgálatok és főként az önkéntesek önmeghatározásán alapultak, addig a későbbiek során már a nagy-mintás, különböző tevékenységi területeken dolgozó önkéntesek kérdőíves megkérdezése vált dominánssá.

A Clary, Synder és Ridge (1992) által összeállított *Volunteer Functions Inventory (VFI)* új fejezet nyitott az önkéntes motivációk kutatásában, amelyben hat önkéntes motivációs faktort azonosítottak, úgy mint: az értékek (*values*), a megértés (*understanding*), a karrier (*carrier*), a társadalmi (*social*), a megbecsülés (*esteem*) és a védekezés (*protective*). Erre alapozva a kilencvenes évek végétől kezdve a kutatások egyre inkább az önkéntes motivációkat felmérő kérdőív/leltár kidolgozására fókuszáltak. 2002-ben McEwin és D'Arcy többlépcsős módszertan után fejlesztette ki *Volunteer Motivation Inventory-t (VMI)*, amelynek standardizálást 2004-ben Esmond és Dunlop folytatta.

A komplex, az önkéntesek motivációinak differenciált mérésére alkalmas VMI már 10 motivációs faktort – értékek (*values*), reciprocitás (*reciprocity*), elismertség (*recognition*), megértés (*understanding*), önbecsülés (*self-esteem*), reaktivitás (*reactive*), társadalmi (*social*), védekezés (*protective*), szociális kapcsolatok (*social interaction*), karrier fejlődés (*carrier development*) – tartalmazott. Az ausztrál önkéntesek körében felvett VMI eredményei (Esmond-Dunlop 2004) szerint a legfontosabb motivációk az értékek, a reciprocitás és az elismertség (presztízs) voltak. Ugyanakkor a korrelációs elemzések azt is megmutatták, hogy a motivációk nem függetlenek egymástól, bizonyos motivációs faktorok között igen szoros az együttjárás.

A témában végzett első jelentősebb hazai elemzés (Czike – Bartal 2005:28-29) a szervezetekhez kötődő önkéntesek motivációi alapján három hipotetikus csoportot különböztetett meg: a régi, az új, és a vegyes típusú önkéntességet. Módszertanilag a heurisztikus csoportosítás alapját nyolc kategória képezte: a szegényeken való segítség, a vallás, hit fontossága, az erkölcsi kötelesség, a közösséghez tartozás, tapasztalatszerzés, a kihívás, szakmai fejlődési lehetőség, a szabadidő hasznos eltöltése, és az új barátok szerzése.

Az első négy kategóriát a régi típusú önkéntesség, míg a további négyet az új típusú önkéntesség motivációs jellemzőiként sorolta be Czike Klára. Amennyiben az önkéntes motivációi mind a régi, mind az új típusú motivációs kategóriákból is tartalmazott válaszokat, akkor azokat vegyes típusúnak értékelte (Czike – Bartal 2005:35).

A szociális szervezetek körében mért eredmények szerint a régi típusú önkéntesség motivációi leginkább a 35 év feletti, házasságban élő, több gyermekkel rendelkező magasabb iskolai végzettségű nőkre, míg az új típusúé inkább a 26 év alatti, egyedül álló, gyermektelen férfiakra és nőkre volt inkább jellemző. A szervezeti szintű adatok azt mutatták, hogy a régi típusú önkéntes motivációk főként az adományozó szervezetek, míg az új típusúak az állam/önkormányzati-közeli szervezetek, valamint a vegyes típusúak a bázisközeli szervezetek önkéntesei körében voltak regisztrálhatóak (Czike – Bartal 2005:94-95).

A lakossági adományozást és az önkéntes tevékenységet felmérő 2004-es országos² kutatásban (Czike – Kuti 2006) az önkéntesség motivációnak mérésére már 18 állítás szerepelt. Czike Klára finomította a korábbi motivációs kategóriák elnevezéseit, így itt már hagyományos és új típusú önkéntességről tesz említést.

A 18 motivációs kategóriából az eredmények szerint a hagyományos típusú önkénteseket főként olyan motivációk jellemezték mint: a jó érzés segíteni (89%), továbbá a családi indíttatás (60%), a közösséghez kapcsolódás (54%), illetve az ismerősök példája (39%), valamint a hála érzése (34%). Ezzel szemben az új típusú önkéntesség inkább az egy konkrét cél elérése (54%), a szabadidő hasznos eltöltése (52%), a tapasztalatszerzés (46%), valamint az önismeret (35%), illetve a szakmai fejlődés (28%) és a jó munkahely lehetősége (4%) motivációs kategóriáival volt leírható (Czike – Kuti 2006:45).

Végezetül az önkéntes kutatások *harmadik fő trendjét* azok a makrostatisztikai vizsgálatok képezik, amelyek az önkéntesek számáról, demográfiai-társadalmi jellemzőiről szolgáltatnak adatokat.

Témánk szempontjából ez utóbbival foglalkozunk részletesebben, de mielőtt még erre rátérnénk szükségszerűen ismertetnünk kell *az önkéntesség definícióját*, mivel a kutatási eredmények összehasonlításánál sokáig visszatérő problémát jelentett, hogy a különböző önkéntességgel foglalkozó vizsgálatok más-más kontextusban használták a fogalmat.³

2001-ben az ENSZ, az Önkéntesek Nemzetközi Éve alkalmából kibocsátott egy dekrétumot az önkéntesség alapvető kritériumait és jellemzőit illetően. Noha a definíció nagyban hozzájárult az egységes fogalom-használatához, de meg kell jegyezni, hogy az önkéntesség olyan társadalmi cselekvés, amelynek megjelenése egy adott társadalomban leginkább a történelmi helyzetek, a kultúra, a politika és a vallás függvényében alakulnak.

Az ENSZ dekrétum alapján a tágabb értelmezések (lásd.: Czike-Bartal 2005:4) három, míg a szűkebbek (pl. Wilson 2000:216) négy meghatározó kritérium szerint definiálják az önkéntes tevékenységet:

- önkéntes, azaz a személy belső indíttatásából, szabad akaratából végzi a tevékenységet - tehát a nem-kötelező elv esszenciális feltétel.⁴
- Az önkéntes munkát nem anyagi ellenszolgáltatásért végzik, de a kiadások megtérítése, vagy jelképes fizetség megengedhető. A tevékenységet nem elsősorban a pénz vagy a megélhetés biztosítása motiválja.⁵
- Az önkéntesség más személy vagy a társadalom hasznára irányul – azaz a tevékenység valamilyen közjószág előállítását szolgálja bár köztudott, hogy az önkéntesség jelentős haszonnal jár az önkéntes személyére nézve is.⁶

Wilson (2000:216) a szűkebb értelmezés híveként negyedik feltételként azt is hozzá teszi, hogy az önkéntességnek szervezett keretek között kell folynia. Ennek a definíciós feltételnek –

² A kutatás a 14 évnél idősebb, 5000 fő véletlenszerűen kiválasztott megkérdezésén alapult.

³ Így például az önkéntesség két, eltérő értelmezési végpontját a német *ehrenamt* és az angolszász *charity* fogalma jelenti (vö: Offe 1990, illetve Wilensky 1981).

⁴ Meg kell jegyezni, hogy a szűkebb értelmezés hívei szerint az olyan típusú önkéntes munkák, amelyek mögé ösztönzők vannak beépítve (pl. a diákok számára leírt kredit pontok, vagy a börtönt kiváltó közhasznú munka, valamint a munkanélküliek számára szervezett közösségi munkák) vitathatóan felelnek meg ennek a kritériumnak. Ma Magyarországon az önkéntességet illetően a tágabb értelmezés érvényesül, így pl. az önkéntes gyakornoki munka, vagy pl. az OFA által koordinált ÖTLET – programban a munkanélküliek reintegrációját segítő önkéntes munka elfogadottnak számít.

⁵ Stebbins (1996) arra hívja fel a figyelmet, hogy az önkéntesség átalakulása a „komoly szórakozásból“ (*serious leisure*) foglalkozásszerű tevékenységgé egy nagyon finom változás, és igen nehéz meghúzni azt a határvonalat amikor már gazdasági tényezők játszanak szerepet az önkéntesség vállalásában.

⁶ A hazai önkéntes gyakorlatban sem igazán megvitattott kérdés ez a közjószág-kritérium. Wilson (2000) mellett Bíró (2002) is felveti, hogy a saját csoportnak, illetve saját szervezetnek végzett munka mennyiben és miként tesz eleget ennek a feltételnek.

főként makro-jellegű önkéntesség-vizsgálatokban megmutatkozó – problémáira az elemzés módszertanában részletesen visszatérünk.

Nemzetközi és hazai önkéntesmunka vizsgálatok

Az 1993-ban indult Johns Hopkins Nonprofit Összehasonlító Kutatási Program első jelentésében még csak szűkszavúan annyit jegyez meg a hét országra kiterjedő összehasonlító vizsgálatok alapján, hogy a fejlett országokban – különösen az USA-ban, az Egyesült Királyságban és Németországban – a kultúra és pihenés, a környezetvédelem és az állampolgári jogok védelme területén működő nonprofit szervezetek gazdasági súlya az önkéntes munka beszámításával szembeötlően magasnak mutatkozott (Salamon – Anheier 1995:34). A program második szakaszának – már 22 országra kiterjedő – eredményei szerint a vizsgált országok népességének átlagosan 28%-a végezett önkéntes munkát valamilyen nonprofit szervezet számára. Nyugat-Európában a nonprofit szervezetek – az önkéntesek beszámításával – a teljes alkalmazotti létszám 10,3%-át, az egyéb fejlett országokban 9,4%-át, Latin-Amerikában 3%-át, Közép-Európában pedig 1,7%-át adták (Salamon-Anheier 1999:17). A tíz éves programot záró harmadik összegző tanulmány (Salamon, Sokolowski, List 2003) a 35 vizsgált országban⁷ az önkéntesség és a civil szerveződések ugrásszerű növekedését regisztrálva egyenesen „globális egyesületi forradalomról” ír. Az eredmények – az önkéntesek tevékenységi területek szerinti eloszlása alapján – azt jelezték, hogy országonként különböző tevékenységek (szociális, kulturális-szabadidős, jogvédelem, egészségügy stb.) által dominált önkéntes szektorokról beszélhetünk. Továbbá, az önkéntesek által preferált területek jól mutatták az egyes országok közötti társadalmi-gazdasági különbségeket, problémákat, illetve az önkéntesség történetileg hagyományozott formáira is utaltak⁸. (Meg kell jegyezni – a további eredmények értelmezését illetően is –, hogy a szerzők az önkéntességet a legtagabb definíciós bázis alapján értelmezték, azaz a formális és az informális önkéntesek számát egybe vették.)

A felmérések szerint Magyarországon a legtöbb önkéntes a szociális szolgáltatásokban (33%), a kultúra-szabadidő (31%) és a jog-érdekvédelem (9%) területén dolgozott az ezredfordulón.

Inglehart (2000) az 1999. évi World Values Study alapján végzett elemzésének egyes eredményei összecsengenek a Johns Hopkins Nonprofit Összehasonlító Kutatási Program főbb megállapításaival. Inglehart főként azt a kérdést vizsgálta, hogy a kulturális változások milyen hatással vannak az önkéntességre. Az adatok alapján úgy vélte, hogy noha a hierarchikus szervezetek tagsága csökken, de az emberek soha nem voltak ilyen aktívak, mint az ezredforduló idején. Nem csak arról van szó, vélte Inglehart, hogy az önkéntesek új, rugalmas,

⁷ Így például az USA-ban önkéntesek száma megközelítette az 50 milliót, míg az Egyesült Királyságban 12 millió, Németországban 9 millió, Hollandiában 4 millió volt az önkéntesek száma. A volt kelet-európai országok közül Csehországban és Romániában 4 millió, Lengyelországban 3 millió, Magyarország 900 ezer, Szlovákiában pedig 600 ezer formális és informális önkéntesről adtak számot a kutatásban.

⁸ Így pl. 1999-ben az USA önkénteseinek 36%-a a szociális szolgáltatások, míg további 13-13%-a az oktatás és az egészségügy terén dolgozott. Az Egyesült Királyságban a legtöbb önkéntes (31%) a kultúra-szabadidő míg 19% a fejlesztések terén működött közre. Németországban az önkéntesek 41%-a tevékenykedett a kultúra-szabadidő, míg 10%-uk a szociális szolgáltatásokban vett részt.

A volt szocialista országok közül Csehországban az önkéntesek 44%-a a kultúra-szabadidő, míg 17, illetve 10%-a a szociális szolgáltatásokban és a környezetvédelemben dolgozott. Lengyelországban a kultúra-szabadidő (37%), a szociális szolgáltatások (28%) illetve az oktatás (17%) voltak a fő önkéntességi területek, míg Romániában a legtöbb önkéntes a szociális szolgáltatások területén (41%) és a kultúra-szabadidős szervezeteknél végezett önkéntes munkát, illetve Szlovákiában a kultúra-szabadidő (38%) a szociális szolgáltatások (22%), valamint a környezetvédelem (14%) terén.

kevésbé tartós szervezetekben dolgoznak, hanem, hogy ezekben az új szervezetekben⁹ sokkal többet dolgoznak, mint a régiekben. Inglehart amellet érvel, hogy az agártársadalmakból az ipari társadalomba való átmenet során az emberek aktivitási részvétele az egyházaktól a szakszervezetek felé tolódott el, míg az ipari társadalomból a posztindusztriális társadalomba való átmenettel a karakterisztikus részvételi formák a sport-szabadidő és a jótékonyág lettek, amelyek sokkal dinamikusabb szervezetekként működnek, mint az egyházak vagy a szakszervezetek. Felállítja, és a WVS adatainak faktoranalízise alapján igazolni próbálja, az önkéntesség három típusát és ezek erősségét a különböző országok tekintetében (Inglehart 2000:63-69) :

- Első típus: a „zöld“-környezetvédelmi, béke, jóléti-egészségügyi, harmadik világ tevékenységi területeken dolgozó önkéntesek. Ezek a szervezetek az elemzések szerint azokban az országokban (pl. Kína, Vietnám) voltak a legerősebbek, ahol még kommunista kormányzatok uralkodtak.
- Második típus: a politikai pártokban, lokális, női- és munkásszövetségekben dolgozó önkéntesek. Ez a típusú önkéntes munka egyfelől Kínában, Vietnamban, másfelől Indiában, Ugandában, Fülöpszigeteken valamint az USA-ban és Svédországban voltak számottevő erősségük. Azaz a posztindusztriális, a kommunista és az indusztriális társadalmakban, ahol vagy relatív magas, vagy relatív alacsony volt a szolgáltatói szektorban dolgozók aránya.
- Harmadik típus: a vallási, ifjúsági, sport, szakmai és kulturális szervezeteknél önkénteskedők, amelyek – mint a fentiekben is láthattuk – a legtöbb országban jellemző területei az önkéntességnek. Ez a típusú önkéntes munka leginkább az afrikai országok esetében szerepelt magas értékekkel, ahol éppen az agrár társadalmakból az ipari társadalomba való átmenet zajlik, illetve a tradicionális, valamint az individualista változókkal mutatottak erős korrelációt.

Az elemzés szerint a magyar önkéntesek tevékenysége leginkább a harmadik típusban volt értelmezhető, ahol az önkéntességnek mind a tradicionális, mind az individualizáltabb, „egytermés“ (feminista, környezetvédelmi, stb.) területei is megtalálhatók. Megállapítható, hogy a modell a csoportok elnevezéseit tekintve némileg heurisztikusnak tekinthető, de rendkívül gondolatébresztő az önkéntes munka makroszintű tipizálását illetően.

Hazai önkéntes munka vizsgálatok. Magyarországon a civil-nonprofit szervezeteknél önkéntes munkát végzők számát a Központi Statisztikai Hivatal 1995 óta tartja nyilván. Az adatok ismertetése előtt fontos leszögezni, hogy ez a nyilvántartás dolgozik a legszűkebb definíciós bázissal, hiszen csak a bejegyzett jogi státusszal rendelkező civil-nonprofit szervezetek önkénteseiről ad számot a szervezetek önbevallása alapján.

Az idősoros adatok – 1995 és 2007 között – azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban az önkéntesek száma rendkívül hektikusan, 500 és 312 ezer fő között változott Magyarországon.

⁹ Hustinx (2001) az individualizmusról és az ifjúsági önkéntességről szóló tanulmányában részletesen elemzi az „új szervezetek“, „új önkéntesek“ jelentését. Úgy vélte, hogy az „új önkéntességet/önkénteseket“ az jellemzi, hogy kevésbé érdekeltek a reguláris, rendszerezett önkéntes munkában, hanem sokkal inkább igyekeznek célirányos, nagyobb szabadságot jelentő munkákat végezni. Az új önkéntesek sajtósági típusát képviseli a „forgóajtó önkéntes“ (*revolving-door volunteer*), aki az egyik divatos tevékenységtől a másik divatos tevékenység felé megy. Hustinx megjegyzi, hogy a csökkenő szervezeti lojalitás, nem az elköteleződés csökkenését jelenti, hanem inkább azt, hogy nagyobb szervezeti flexibilitással ezek az önkéntes csoportok is elérhetőek. Az individualizálódás nem feltétlenül negatív trend aminek elkerülhetetlenül negatív hatása van az önkéntességre, de egy olyan trend, ami arra kényszerítheti a szervezeteket, hogy ehhez rugalmasan alkalmazkodjanak. Az „új szervezeteknek“ nem az önkéntesek asszimilálására kell törekedniük, hanem hogy az önkéntesek ezen új csoportját az önkéntes autonómiájára alapozva, rugalmas menedzsmenti munkával bevonják.

Továbbá, egyértelműen csökkent az önkéntesek száma az ezredfordulót követő három évben¹⁰ míg 2007-ben ismét emelkedett 472.353 főre, amikor is a 62.407 nonprofit szervezet 61%-a foglalkoztatott önkéntest.

A legtöbb önkéntes (az összes önkéntes 18,8%-a) a szabadidős-hobbi, valamint közbiztonság védelmére létrejött (10,9%), illetve a kulturális (10,5%), sport (10,2%) és a szociális (10%) szervezeteknél végzett önkéntes munkát.¹¹

Ezek alapján a magyar önkéntes szektort a szabadidő-sport, kulturális tevékenységek jellemzik leginkább, míg új fejleménynek tekinthető a közbiztonság védelmére létrejött szervezeteknél dolgozó önkéntesek számának emelkedése, amely minden bizonnyal tükrözi a települések közbiztonságában beállt kedvezőtlen változásokat.

Az elmúlt húsz évben két alkalommal – 1993-ban és 2004-ben – mérték fel a Magyarországon a magánszemélyeknek és szervezeteknek önkéntes munkát végzők számát.¹² A kutatások alapját az önkéntesség legtágabb értelmezése jelentette, hiszen önkéntes munkának tekintettek minden, a közvetlen hozátartozókon kívüli segítséget. Az 1993-as vizsgálat 14 833 véletlenszerűen kiválasztott 18 éven felüli személy megkérdezésén alapult, míg a 2004-es vizsgálatban pedig 5000 fő, véletlenszerűen kiválasztott, 14 éves és idősebb népesség vett részt.

1993-ban a magánszemélyeket és szervezeteket önkéntes munkával segítők összes száma 1.726.778 fő volt (a 18 éven felüli népesség közel 17%-a),¹³ míg 2004-ben ez az szám megduplázódott 3.474.731 főre (a 14 éven felüli népesség 40%-ára).

A két felvétel alapján a tipikus magyarországi önkéntes társadalomstatisztikai jellemzőit az 1.sz. táblázatban foglaltuk össze. Az adatok jól mutatják, hogy az eltelt 10 év alatt az önkéntes munkát végzők többsége a házasokból és az egyedülállókból került ki, a 31-50 éves korosztályban, a gyermekes családokban, koncentrálódott, valamint a vallásosak nagyobb valószínűséggel végeztek önkéntes munkát.

1. táblázat A tipikus magyar önkéntes társadalom statisztikai jellemzői az 1993-as és 2004-es önkéntes munka felmérések alapján

Társadalomstatisztikai jellemzők	1993	2004
Nem	főként férfi	főként férfi
Életkor	21-50	31-50
Családi állapot	házas	házas vagy hajadon/nőtlen
Gyermekek száma	leginkább 2-3	leginkább 1-3
Iskolai végzettség	felsőfokú	középiskolai, felsőfokú
Foglalkozás	vezető, beosztott értelmiségi	beosztott értelmiségi
Település	község, főváros	község, főváros
Vallásosság	Minden harmadik önkéntes vallásos	minden második önkéntes vallásos

Forrás: Czakó, Harsányi, Kuti, Vajda 1995. illetve Czike, Kuti, 2005. alapján

¹⁰ 1995-ben még 506.142 fő, 2000-ben már csak 408.237 míg 2003-ban ennél is valamivel alacsonyabb, 404.118 fő önkéntes volt.

¹¹ Nonprofit szervezetek Magyarországon 2007. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal 2009:164.

¹² Lásd: Czakó Á., Harsányi L., Kuti É., Vajda Á. (1995): Lakossági adományok és önkéntes munka. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, illetve Czike, K., Kuti É., (2005): Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek. Gyorsjelentés a 2004-es felmérés eredményeiről. Budapest: Önkéntes Központ Alapítvány, Nonprofit Kutatócsoport.

¹³ 1993-ban magánszemélyeket 1.244.106 fő (teljes népesség 12%-a), szervezeteket 482.672 fő önkéntes (a teljes népesség 5%-a) segített. Ugyanezek adatok 2004-ben a következők voltak: magánszemélyeket 2. 553.413 fő (25%) szervezeteket 921.318 fő (9%) segített önkéntes munkával.

Továbbá, a nagyobb jövedelem és a civil-nonprofit szervezeti tagság növelte az önkéntes munkavégzés valószínűségét. Míg 1993-ban az önkéntesek munkavégzése az egyházi-vallási tevékenységekhez, a kultúrához és a szociális területhez kapcsolódott, addig 2004-ben továbbra is az egyházi-vallási tevékenységek szerepeltek az első helyen, de ezt a sport-szabadidős, az egészségügyi ellátás, szociális tevékenység, valamint a kulturális terület követték.

Az elemzés céljai és módszertani kérdései

Jelen kutatásban a 18 évnél idősebb magyar népesség 1500 fős reprezentatív megérdezése alapján, a teljeskörűsített adatok szerint, a vizsgált népesség 10,8%-a, 901.545 fő (közülük 472.624 férfi és 428.921 nő) végzett 2008-ban szervezetek számára önkéntes munkát.

Az EVS korábbi adatfelvételeinek eredményei alapján megállapítható, hogy az önkéntesek aránya csökkent a népességben, hiszen 1991-ben még a teljes népesség 16,4%-a, míg 1999-ben pedig 14,8%-a mondta azt, hogy végzett önkéntes munkát.

Mint a fentebb bemutatott kutatásokból is kitűnik, a különböző vizsgálatok alapján viszonylag sokat tudunk a magyar önkéntesek jellemzőiről. Az alábbi elemzéstől azt várjuk, hogy ezeket az adatokat árnyalja, illetve új szempontok alapján differenciáltabb képet rajzoljon a hazai önkéntesekről.

Ugyanakkor a kutatásunk újdonsága abban rejlik, hogy – eddig még nem vizsgált módon – az önkéntes és nem-önkéntes populáció együttes elemzésével rámutasson a két csoport eltérő sajátosságaira, feltárja a nem-önkéntesek sajátos jellemzőit, ezáltal is segítve az önkénteseket foglalkoztató szervezetek rekrutációs munkáját.

Mindezek alapján az elemzés elsődleges célja, hogy – a minta által kínált lehetőségeket kihasználva – elemezze és bemutassa az önkéntes munkát végzők nem végzők csoportjainak jellegzetességeit az alábbi változók mentén:

- demográfiai, társadalomstatistikai jellemzők,
- az önkéntes munkavégzés tevékenységterületei és a szervezeti tagság összefüggése.

A szakirodalmi megállapításokból kiindulva – miszerint az önkéntesség erőteljesen értékek, normák által meghatározott társadalmi cselekvés, amelyet – a jelen kutatásban leginkább

- a civil aktivitás és
- a társadalmi csoportok problémái iránti érzékenység/érdeklődés, valamint
- a munkával és a szabadidő eltöltésével kapcsolatos attitűdök nyomán tudunk feltárni.

Ezek alapján feltételezzük, hogy az önkéntesek és nem-önkéntesek körében szignifikáns különbségeket fogunk találni és például az étellel, a munkával való elégedettség-válaszok esetén. Reményeink szerint ezen adatok révén tettenérhetőek lesznek az olyan – a motivációs kutatások által ritkán vizsgált – indítékok, amelyek az önkéntesség háttérében állnak, illetve az önkéntesség és az életminőség érzete közötti ok-okozati kapcsolatok.

A részletes elemzés előtt nagyon fontosnak tartjuk tisztázni a kutatás önkéntesség értelmezését, hiszen mint láthattuk ez alapvetően befolyásolja az önkéntesek mért számát. A vizsgálat során az önkéntességgel kapcsolatos kérdés a következő volt:

„Kérem, nézze meg gondosan a következő önkéntes szervezetek és tevékenységek listáját és mondja meg, hogy végez-e Ön valamelyiknek jelenleg ingyenes önkéntes munkát, és ha igen, melyiknek?“

Mint látható, a kérdés a szervezeti kritériumot teljesíti, azaz a szűkebb önkéntes definíciós kategóriával dolgozik, és nem ad lehetőséget a magánszemélyek számára nyújtott önkéntes munkáról való beszámolásnak. Azonban a Központi Statisztikai Hivatal által használt definíciónál tágabb önkéntesség értelmezéssel operál, hiszen nem zárja ki a válasz lehetőségek közül a jogilag nem formalizált szervezetek (pl. szülői munkaközösségek, vallási csoportok) számára végzett önkéntes munka említését. Mindebből következően a kutatás által mért – teljes népességre kivetített – önkéntesszám magasabb lesz a Központi Statisztikai Hivatal által

nyilvántartott, de alacsonyabb mint a 2004-es véletlen megkérdezésen alapuló önkéntes munka-vizsgálat által mért önkéntesszám. Az alábbi táblázatban az eddigi önkéntes-vizsgálóok jellemzőit foglaltuk össze.

2. táblázat A hazai önkéntes-vizsgálatok jellemzői az 1990-es évektől

	1995-től Központi Statisztikai Hivatal	1993. Czakó et al.	2004. Czike-Kuti	2008. EVS
az önkéntesség értelmezése	legszűkebb	tág	legtágabb	köztes
minta	csak a jogi formával rendelkező szervezetek önbevallása alapján	magán személyeknek és szervezeteknek önkéntes munkát végző 18 éven felüli népesség - véletlenszerű megkérdezés alapján	Magán személyeknek és szervezeteknek önkéntes munkát végző 14 éven felüli népesség - véletlenszerű megkérdezés alapján	jogi és nem jogi formával rendelkező szervezeteknek önkéntes munkát végző 18 éven felüli népesség – reprezentatív megkérdezés alapján
Önkéntesek száma	472.353 fő (2007) a népesség 5%-a	1.726.778 fő a felnőtt népesség 17%-a	3.474.731 fő a 14 éven felüli népesség 40%-a	901.545 fő a felnőtt népesség 11%-a

Végezetül meg kell jegyezni, hogy az eltérő definíciós bázis alapján végzett kutatások eredményei csak korlátozottan hasonlíthatók össze és csak a főbb tendenciák összevetésére adnak lehetőséget.

Az önkéntesek és nem-önkéntesek demográfiai – társadalomstatistikai jellemzői

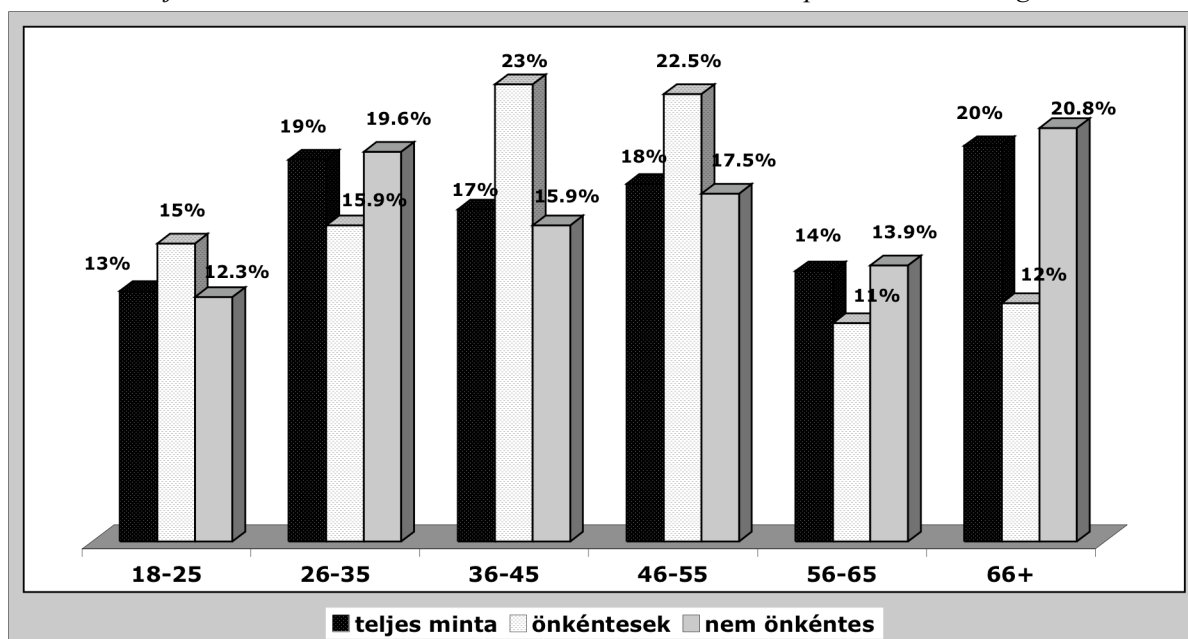
A vizsgált mintában 164 fő (az összes megkérdezett 10,8%) végzett az elmúlt évben valamilyen szervezet számára önkéntes munkát. Az általános közvélekedéssel ellentétben, de a korábbi önkéntes kutatások eredményeihez hasonlóan, a jelen kutatásban is magasabb volt az önkéntesek között a férfiak aránya (52,4%), mint a nőké (47,6%). Ennek hátterében az áll, hogy a teljes minta két korcsoportjában (26-35 és 55-65 év között) majdnem kétszer annyi férfi mondta azt, hogy végez önkéntes munkát, mint amennyi nő. Ebben a két dekádban a nők többségének élethelyzete – szülőképes és a nagyszülői kor miatt – jelentősen megváltozik, és körükben ezért alacsonyabb az önkéntes munkát végzők aránya.¹⁴

Kormegoszlás szerint önkéntes munkát végzők bázisát (46%-át) a 36-55 éves korosztályok adják. E tág korcsoporton belül, a 36-45 évesek körében, a nemi megoszlásban megfordul a trend: az önkéntes munkát végzők 60%-a nő és csak 41%-uk férfi. Ezzel szemben a 46-55 évesek körében majdnem kiegyenlített (48-51%) a női-férfi önkéntesek aránya. A nők magasabb involválódását ezekben a korosztályokban jól magyarázzák az önkéntes munkavégzés terepei: oktatás (iskolai, szülői szervezetek), szociális ellátás, egészségügy (az idősgondozás, betegellátás, sérült-fogyatékos gyermekek gondozása).

¹⁴ A teljes mintában a férfiak 12%-a a nők 9,5-a mondta azt, hogy végzett önkéntes munkát. A 18-25 éves férfiak és nők 13-13%-a, a 26-35 évesek között a férfiak 18%-a, míg a nők csak 5,8%-a, a 36-45 éves korosztályban a férfiak 12,8%-a és nők 16,4%-a, 46-55 évesek között a férfiak 19%-a, a nők 12,9%-a, az 56-65 éves férfiak 13%-a, a nők csak 5,3%-a és a 66 éven felüliek között a férfiak 8,2%-a és a nők 5,8%-a válaszolta azt, hogy végzett önkéntes munkát szervezetek számára.

Mint az 1. ábrán látható, az önkéntesek között a 18-25 évesek aránya – a teljes mintához képest – felülreprezentáltabb. Ez részben köszönhető annak, hogy az ifjúsági civil szervezetek önkéntes munka menedzsermentje sokkal professzionálisabbá vált az elmúlt években, de még mindig nagy tartalékok vannak ebben a korosztályban, hiszen a 18-25 év közötti önkéntesek aránya csak 15% volt. Másrészt meg kell említeni, hogy a felsőoktatási ifjúsági szervezetek egyre kevésbé tudják megszólítani ezt a korosztályt. Ezt támasztja alá, hogy a 18-25 éves önkéntesek közel fele sport szervezetekben, egy-egy ötöde ifjúsági és vallási, és csak egyhatoda végez oktatási szervezeteknél önkéntes munkát.

1. ábra A teljes minta, az önkéntesek és nem-önkéntesek életkori csoportok szerinti megoszlása

Feltehetően az életkori helyzettel (családalapítás, gyermekvállalás) magyarázható a 26-35 éves korosztály viszonylag alacsony aránya az önkéntes munkát végzők körében.¹⁵ Ugyanakkor ebben a korosztályban – az önkéntesek nemek szerinti megoszlása alapján – azt láthatjuk, hogy főként a nők válnak inaktívvá, hiszen a 26-35 év közötti önkéntesek 69%-a férfi (ilyen éles nemek szerinti eltolódást csak az 56-65 év közöttieknél találhatunk még, ahol 33-66% a női-férfi arány).

Az életkor előrehaladtával az önkéntesek aránya jelentősen lecsökken. A részletesebb elemzések azt mutatták, hogy a kor és az önkéntesség között nincs szignifikáns különbség, de a 70 év felettek között az átlagnál is kevesebb az önkéntes. Ennek oka részben ezen korosztályok egészségi állapotával, anyagi helyzetével magyarázhatók, hiszen éppen ők az önkéntes munkák egyik célcsoportjai. Részben pedig azzal, hogy még mindig nagyon kevés az olyan (civil) szervezet, amely a még fizikailag-szellemileg aktív idősebb korosztálynak nyújtana értelmes, korának megfelelő önkéntes munkát, közösséget.

A korábbi önkéntes felmérések eredményeihez hasonló megoszlást mutat a jelen mintában is az önkéntesek *családi állapot* szerinti megoszlása: többségük házas (50%), de a második számottevő csoportot a hajonok/nőtlenek aránya (26%-ot) teszi ki. Ugyanakkor a 3. táblázat adatai azt mutatják, hogy a minta családi állapot szerinti megoszlásában az elváltak, a külön élők és a hajadonok nagyobb arányban vállalnak önkéntes munkát szervezeteknél, mint a

¹⁵ A korcsoport szerinti elemzés még gyengébb adatokkal szolgál: a 25-35 év közöttiek csak 9%-a végzett önkéntes munkát 2008-ban.

házas/partner kapcsolatban élők, illetve az özvegyek sokkal valószínűbb, hogy nem végeznek önkéntes munkát szervezetek számára.

3. táblázat Családi állapot szerint az önkéntesek és nem-önkéntesek megoszlása a mintában

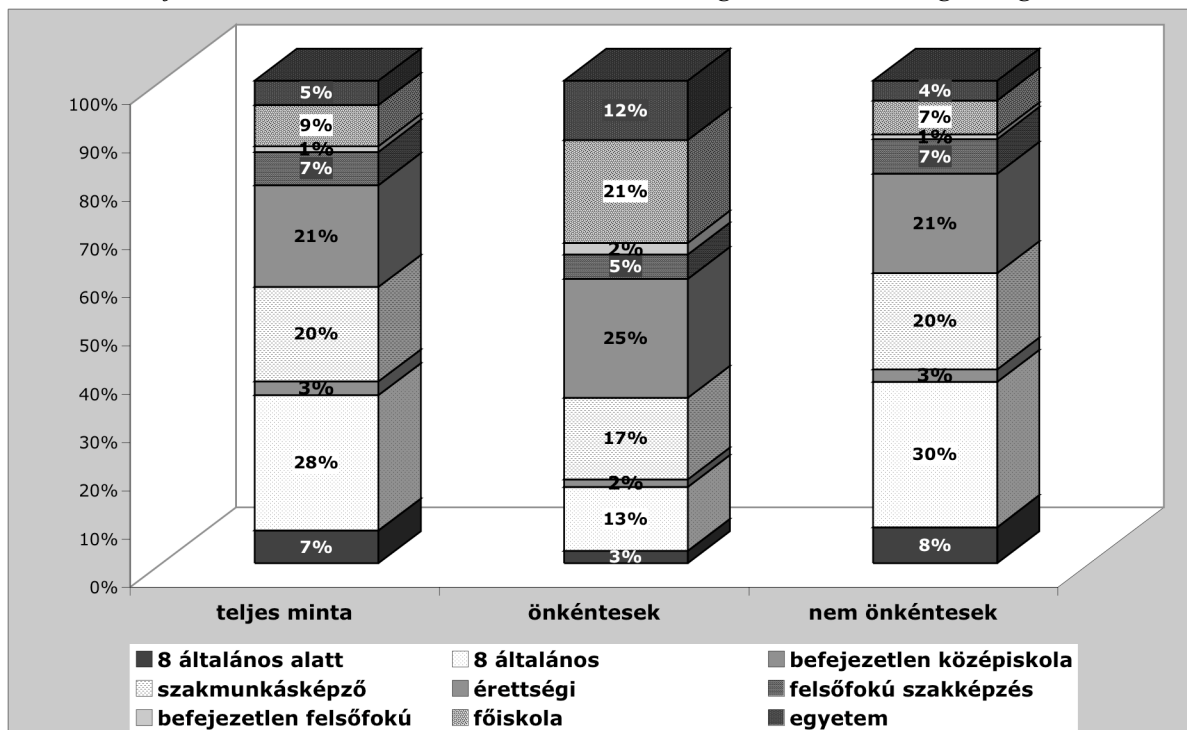
	önkéntesek	nem-önkéntesek	összesen
házas, partnerkapcsolatban él	10% (88 fő)	90% (753 fő)	100% (841 fő)
özvegy	6% (10 fő)	94% (167 fő)	100% (177 fő)
elvált, külön élő	14% (22 fő)	96% (138 fő)	100% (160 fő)
nőtlen/hajadon	13% (44 fő)	87% (278 fő)	100% (322 fő)

Az önkéntesek között a kétgyermekesek (33%) és a gyermektelenek (32%) aránya volt a legmagasabb, míg az egy gyermekeseké 20%, a három gyermekeseké 12% és a nagycsaládos önkénteseké pedig csak 5% volt. A részletesebb elemzések szerint a gyermektelenek, a nagycsaládosok körében inkább a férfiak önkénteskednek, míg az egy gyermekesek esetében pedig főként a nők. A két-, három gyermekesek körében a férfi-női önkéntesek aránya az alapmegoszláshoz hasonlóan alakul.

A teljes minta elemzése azonban azt mutatta, hogy a gyerekszám növekedésével egyenes arányban nőtt a nem-önkéntesek aránya, azaz: a gyermektelenek 87%-a, az egy gyermekesek 89%-a, a két gyermekesek 90%-a, 3-4 gyermekesek 91%-a nem végzett önkéntes munkát az elmúlt évben.

Iskolai végzettség tekintetében pregnánsan eltérő jellemzőkkel írhatók le az önkéntesek és nem-önkéntesek csoportjai. Az önkéntesek bázisát a felsőfokú végzettségűek (33%) és az érettségizettek (25%) adják.

3. ábra A teljes minta, az önkéntesek és nem-önkéntesek megoszlása iskolai végzettség szerint

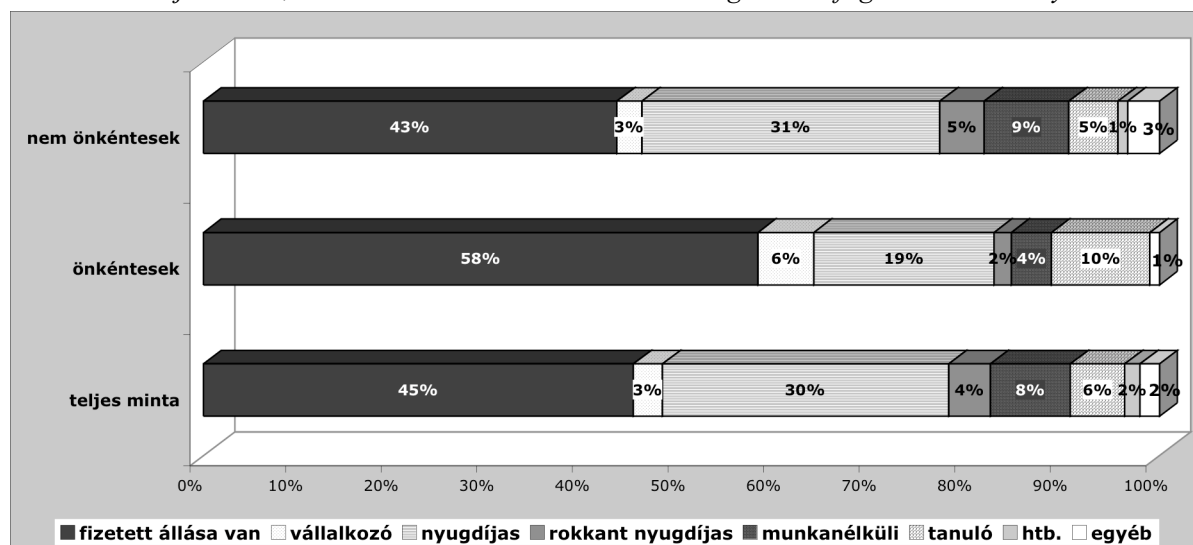
A nem-önkéntesek nagyobb valószínűséggel kerülnek ki a 8 osztály végzettek (30%), a szakközépiskolai érettségivel rendelkezők (21%) és a szakmunkásképzőt (20%) végzettek közül, míg a felsőfokú végzettségűek aránya körükben csak 11%.

Az eredmények azt mutatják, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű (szakmunkás) önkéntesek között másfélszer annyi a férfi (61%), mint nő (39%), míg a gimnáziumi érettségivel rendelkezők körében éppen fordítva alakulnak a nemi arányok (65%-uk nő, 35%-uk férfi). A főiskolai végzettségűeknél csaknem kiegyenlített a női-férfi (49-51%) megoszlás az önkéntesek között, de az egyetemi végzettségűek esetében már ismét magasabb a férfi (60%) önkéntesek aránya. Mindezen adatok arra utalnak, hogy az önkéntesség vállalása és az iskolai végzettség között szoros összefüggés van és a magasabb iskolai végzettségűeknél az önkéntes munkavégzésben nem elhanyagolható a társadalmi presztízs szerepe, illetve az öntudatos polgári attitűd megélése a segíteni akarás mellett.

A fenti eredményekkel összefüggésben az önkéntesek csoportjában – a teljes mintához képest – felülreprezentált a *fizetett állással rendelkezők* (58%) és a tanulók (10%) aránya, míg alulreprezentált a nyugdíjasoké (19%), rokkantnyugdíjasoké (2%) és a munkanélkülieké (4%). Figyelemreméltó, hogy míg minden foglalkoztatási csoportban a férfiak aránya mutatkozik magasabbnak az önkéntesek között, addig a kisszámú nyugdíjas önkéntesek esetében ez megfordul: több nő végez köztük önkéntes munkát, mint férfi. Ennek hátterében vélhetően ezen korosztály nemi-demográfiai megoszlásának eltérései állnak.

A nem-önkéntesek nagy valószínűséggel kerülnek ki a fizetett munkával rendelkezők (43%), a nyugdíjasok (31%), a rokkantnyugdíjasok (5%) és a munkanélküliek (9%) csoportjaiból.

4.ábra A teljes minta, az önkéntesek és nem-önkéntesek megoszlása foglalkoztatási helyzet szerint

Az önkéntesek *jövedelmi adatainak* elemzésekor az első szembeötlő tény, hogy a legalsó jövedelmi kategóriában nem találunk esetszámot. Ennek hátterében vélhetően az állhat, hogy a vizsgált önkéntesek között az alacsony iskolai végzettségűek, a munkanélküliek és a rokkantnyugdíjasok aránya alig 6% volt a mintában. Mint az alábbi, 5. ábrán is látható, az önkéntesek többségének havi jövedelme három kategóriába (havi 75-100 ezer Ft, 150-175 ezer Ft és a 250-300 ezer Ft) tartozik, sőt a két magasabb jövedelmi kategóriában az önkéntesek aránya kiugróan felülreprezentált mind a teljes, mind a nem-önkéntesek mintájához képest.

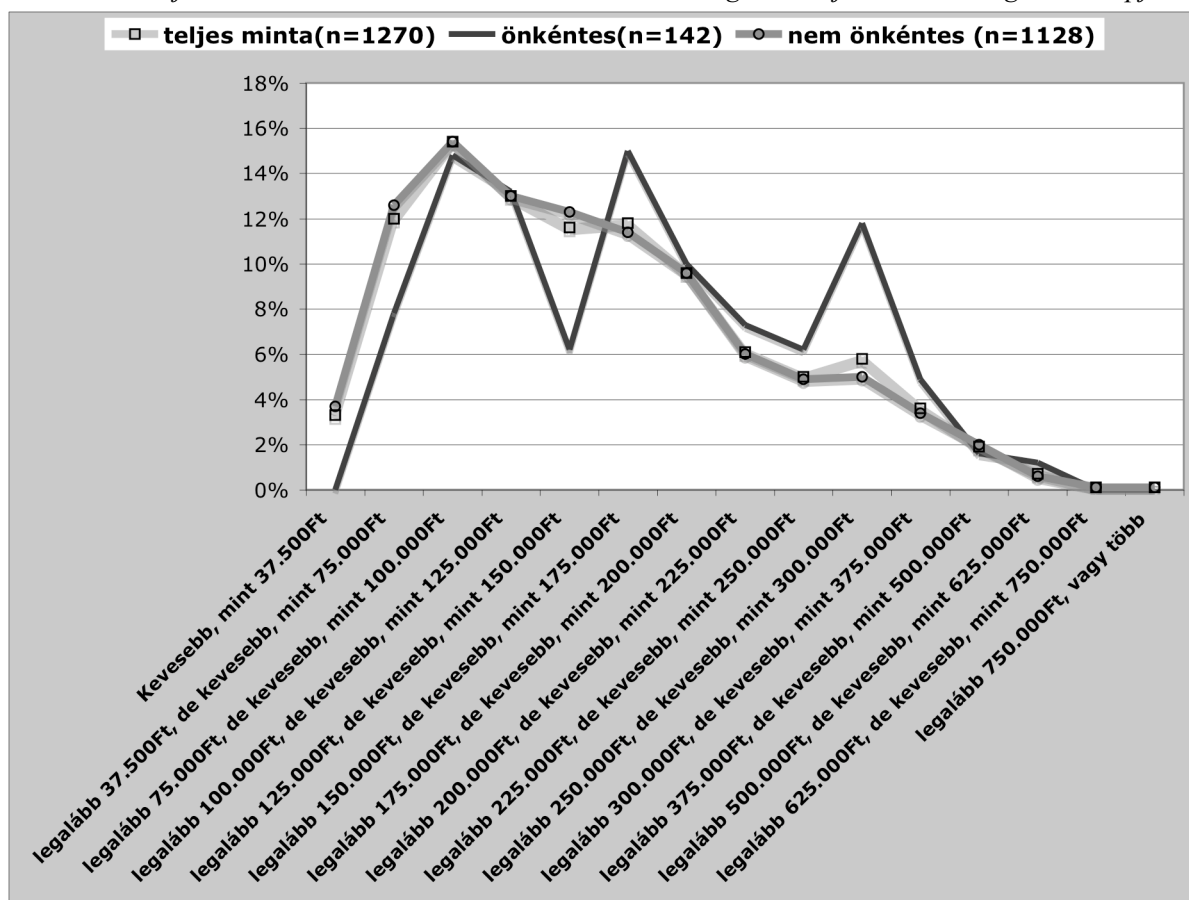
- A 75-100 ezer forintos havi összjövedelemmel rendelkező önkéntesek túlnyomó többsége férfi, 66 évnél idősebb, főiskolai végzettségű nyugdíjas, 2-3 felnőtt gyermeke van, továbbá egy 2-5000 lélekszámú településen, vagy megyeszékhelyen él, illetve olyan 36-55 éves szakmunkás, aki elvált vagy nőtlen és jelenleg egy kistelepülésen él. Önkéntes tevékenységüket vagy vallási, vagy sport-szabadidős vagy éppenséggel környezet-termesztvédelmi szervezetnél végzik.

- A 150-175 ezer forintos havi összjövedelemmel rendelkező önkéntesek többsége olyan 46-55 éves nő, aki vagy szakmunkás végzettségű, kistelepülésen él és 1-2 gyermeke van, akik még a családdal élnek, vagy pedig hajadon, érettségizett vagy felsőfokú – leginkább főiskolai – végzettségű és budapesti. Önkéntes tevékenységüket leginkább valamilyen vallási vagy szabadidős szervezetben gyakorolják.
- A 250-300 ezer forintos havi összjövedelemmel rendelkező önkéntesek döntő többsége főiskolai végzettségű férfi, aki vagy 46-55 éves, 2-5000 fős településen lakik, házas, két gyermeke van, akik közül egy még a családdal él, vagy pedig 26-35 éves, nőtlen és megyeszékhelyen lakik. Oktatási vagy sport szervezetekben végeznek önkéntes munkát.

Meg kell jegyezni, hogy az önkéntes munkát végzők ezen jövedelemeloszlása szorosan összefügg azzal, hogy többségük fizetett foglalkozással rendelkező érettségizettek és egyetemi végzettségűek közül, azaz a középosztályból, kerül ki.

A jövedelmi vizsgálatok egyik nagy kérdése, hogy a legmagasabb jövedelműek (az elit?) miként viselkedik. A kis elemszámok miatt megállapításaink csak jelzésértékűek lehetnek: a középvezetői jövedelemmel (havi 300-375 ezer Ft) rendelkező, egyetemi végzettségű csoportban az önkéntesek kétharmada férfi és csak egy harmada nő, míg a legmagasabb jövedelmi kategóriában (havi 500-625 ezer Ft) fele-fele a férfi-női arány. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a magas jövedelem csak a férfiak számára jelenti azt a „karrier nyugalmat”, hogy önkéntes munkát végezhesenek, míg a nagyon magas jövedelem már a nők számára is olyan presztizs kihívásokkal jár, hogy tudnak időt és energiát szánni az önkéntes munkára.

5.ábra A teljes minta, az önkéntesek és nem-önkéntesek megoszlása jövedelmi kategóriák alapján

Mint a fenti ábrán is látható, a nem-önkéntesek fő csoportjai a nagyon alacsony jövedelműek (havi 37.500-100. ezer Ft), illetve az alacsony jövedelműek (havi 120-200.ezer Ft) között

találhatók. Az ennél magasabb jövedelmi kategóriákban a nem-önkéntesek aránya a minta átlagával egyezik.

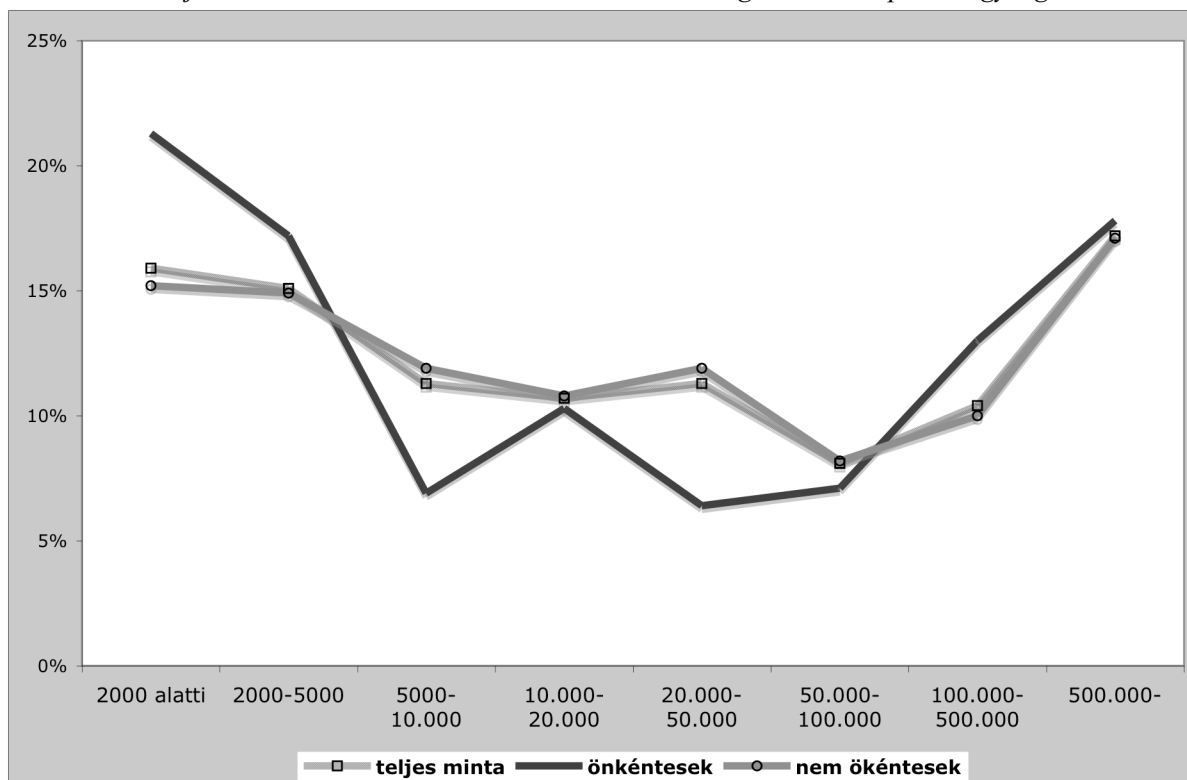
A 164 önkéntes 64%-a vallotta magát *vallásosnak*, 32%-a nem vallásosnak és 4%-a meggyőződéses ateistának. A nem-önkéntesek körében kevesebben (55%) vallották magukat vallásosnak, míg nem vallásosok többen (41%) voltak, illetve a meggyőződéses ateisták aránya 3% volt.

Az adatok azt mutatják, hogy a vallásosság és az önkéntesség között szignifikáns kapcsolat áll fenn, azaz a vallásosak nagyobb valószínűséggel vállalnak önkéntes munkát mint a nem vallásosak. Felekezeti hovatartozás alapján az önkéntesek 65%-a (107 fő) mondta azt magáról, hogy tartozik valamilyen felekezethez: 71%-uk katolikus, 20%-uk református, 2%-uk evangélikus, míg 7%-uk egyéb felekezetű volt. A katolikus önkéntesek között a női-férfi arány 39-61%, a református felekezethez tartozók esetében már 45-54%, míg a kisszámú evangélikus felekezetű önkéntesek között fele-fele volt a nők és a férfiak aránya.

A lakóhely *településnagyság* szerinti megoszlása azt mutatja, hogy a szervezeteknél önkéntes munkát vállalók aránya a települési hierarchia legalján (21%) és a legtetején (18%) a legmagasabb azaz, az önkéntesek aránya felülreprezentált az 5.000 fő alatti és a 100.000 fő feletti településeken, míg 5.000-100.000 lélekszámú településen a nem-önkéntesek aránya a magasabb.

Az eredmények azért is figyelemre méltóak, mert a nonprofit statisztikai adatok szerint az elmúlt öt évben a nonprofit vidéki városi jelenséggé vált (Bartal, 2005). Úgy tűnik, a városokban a magas a szervezeti szám nem jár együtt a hatékony önkéntes foglalkoztatással, hanem csak a tagsági bázis erősítésével.

6. ábra A teljes minta, az önkéntesek és nem-önkéntesek megoszlása településnagyság szerint

Lyons és Hocking (2002) szerint a rurális településeken a szemtől-szembeni kapcsolatokat erőssége és professzionális szolgáltatások hiánya involválja az önkéntes munkát, míg a nagy városokban a szélesebb önkéntességi lehetőségek, valamint a szervezetek hatékonyabb munkája eredményeképpen magasabb az önkéntesek száma. Továbbá úgy vélik, a 30-40-es

korosztály elsősorban gyermekein keresztül kapcsolódik be az önkéntes munkába, és általában olyan szervezeteknél önkénteskedik, amelyek a gyermekkel kapcsolatos tevékenységet folytatnak. Ugyanakkor a közjóért tevékenykedőket főként a magas iskolai végzettségű és a nyugdíjasok önkéntesek között találhatjuk meg.

- Eredményeink azt mutatják, hogy a szerzők megállapításainak első része Magyarországon leginkább a 2000 fő allatti településeken élő önkéntesekre helytállóak, ahol az önkéntesség fő terepe elsősorban a helyi közösség fejlesztéséért létrejött szervezetek, ezután következnek az oktatási-kulturális, majd sport- és a vallási szervezetek. Ezeken a településeken az önkéntesek valamivel több mint a fele férfi, és leginkább a 36-55 éves és a 66 év feletti korosztályból kerül ki, házasság, 1-2 gyermekük van és szakmunkás végzettségűek vagy diplomások.
- Némiképp módosul az önkéntesek tevékenységi profilja a 2000-5000 fős településeken, ahol főként a vallási-egyházi szervezetek, valamint az oktatási-kulturális és az ifjúsági-sport szervezetek foglalkoztatnak önkénteseket. Ezeken a településeken az önkéntesek kétharmada férfi, és a 36-45 és az 56-65 éves korosztályokból kerülnek ki, házasság, átlagban két gyermeket nevelnek és 8 általános, vagy szakmunkás végzettségűek.
- A 100-500.000 fős lélekszámú településeken igen színessé válik az önkéntes tevékenységek terepe, de a legtöbb önkéntes a sport-szabadidős, az oktatási-kulturális vallási és a nőszervezetekhez kötődik. A nagyvárosok önkénteseinek alig több mint a fele férfi, életkoruk igen széles korosztályt ölel fel a 36-65 éves korig, házasság, két gyermeket nevelnek és főiskolai végzettségűek vagy érettségizettek. Döntő többségüknek fizetett főállása van, míg kisebb részük nyugdíjas.
- Végezetül az 500 ezer fő feletti településeken élő önkéntesek főként oktatási-kulturális, vallási, szakmai, egészségvédelmi-egészségügyi és sport-szabadidős szervezetekben végeznek önkéntes munkát. Az itt élő önkéntesek közel kétharmada nő, 36-55 év közötti hajadon vagy házasság, maximum egy gyermeke van vagy gyermektelen, főiskolai/egyetemi végzettséggel rendelkeznek. Többségüknek fizetett főállású munkája van, míg kisebb részük nyugdíjas.

Az önkéntes munkavégzés tevékenységterületei és a szervezeti tagság

A magyar nonprofit szervezetek meghatározó többsége a szabadidő-sport (29%), oktatási-kulturális (25%), valamint az szociális-egészségügyi (14%) területen működik.¹⁶ Ennek alapján várható, hogy a vizsgált önkéntesek többsége is ezeken a tevékenységi területeken végez önkéntes munkát.

A részletes elemzés előtt előre kell bocsátani, hogy a szervezetekhez kötődő önkéntességet a sok közül, legalább két ok alapvetően befolyásolja. Magyarországon valójában 2001 után, az Önkéntesek Nemzetközi Évét követően, indult meg az önkéntesek tudatos szervezése, az önkéntesség társadalmi elismertetése.¹⁷ Egyfelől nagyon sok segítőtben sokszor nem is tudatosul(t), hogy önkéntes munkát végez, pedig évek óta tagja a szülői munkaközösségnek, szertáros egy falusi sportszervezetnél, vezetőségi tagja egy egyesületnek, vagy éppen egy templom vasárnapi díszítésében, takarításában segítkezik. Ez főként a középkorú, idősebb önkéntesekre tűnik igaznak, a fiatalabb önkéntesek már tudatosabban, sőt egy bizonyos csoportjuk kifejezetten a szakmai előmenetel a „karrier“ szempontjából választ önkéntes munkát.

Másfelől a ma önkénteseket foglalkoztató szervezetek legalább két nagy csoportra oszthatók aszerint, hogy milyen tradícióik vannak az önkéntesek foglalkoztatásában – gondoljunk a nagy önkéntes hagyományokkal rendelkező egészségügyi, vallási-egyházi,

¹⁶ Nonprofit szervezetek Magyarországon 2007. Budapest:Központi Statisztikai Hivatal, 2009:91.

¹⁷ Ennek egyik elő eredményeként született meg az un. Önkéntes Törvény, a 2005. évi

oktatási intézmények szervezeteire vagy éppen a rendszerváltás után alakult feminista, környezetvédelmi szervezetekre. Továbbá, igen nagy különbség van az egyes önkénteseket foglalkoztató szervezetek között, hogy mennyire professzionizált az önkéntesprogramjuk.¹⁸ E tekintetben némi szakadékot látunk a rendszerváltás előtt és után létrejött, önkénteseket is foglalkoztató szervezetek gyakorlatában.

A nemzetközi szakirodalomban (lásd.: Dekker 2003) széles diskurzus alakult ki arról, hogy mennyiben az önkéntes „saját” választása vagy a külső körülmények, lehetőségek „a meghívás” befolyásolja azt, hogy milyen tevékenységi területeken lesz valaki önkéntes. A kisléptékű kvalitatív kutatások sokkal erősebben fókuszálnak arra, hogy a „helyzet” miként befolyásolja az önkéntességet, míg a nagyléptékű adatfelvételeknek alapvetően az önkéntesek közötti különbségek, hasonlóságok, és kevésbé a körülmények bemutatása a céljuk.

Mint látható a 7. ábrán, a legtöbb önkéntes (a minta 19,2%-21,8%-a) a tradicionális, önkéntes hagyományokkal rendelkező sport-szabadidő, az oktatási-kulturális valamint egyházi vallási szervezeteknél vállal önkéntes munkát.

- Kevesebb önkéntes, a minta 7,6-8,4%-a tett arról említést, hogy ifjúsági vagy a helyi közösségi szervezeteknél önkéntes.
- Az önkéntes tevékenységek „középmezőnyében” az egészségügyi szervezetek és a foglalkoztatáshoz kötődő (szakszervezet, szakmai) szervezetek következnek.
- Alacsony arányban (5,5-4,3%-ban) foglalkoztatnak önkénteseket a társadalmi problémákra „érzékenyebb” területek: a környezet-termesztvédelem, a nőcsoportok valamint a szociális szervezetek.
- Szinte elenyésző számú válaszadó mondta azt, hogy politikai pártoknál, csoportoknál, illetve a békemozgalom területén önkénteskedik.

A vizsgált mintában tehát a preferált önkéntes területek a „trendnek” megfelelően alakultak, ugyanakkor a helyi közösségi szervezetek némiképp magasabb, míg a szociális szervezeteknek alacsonyabb volt az említése. Ennek hátterében vélhetően az állhat, hogy a felvételben a két szervezeti kör tevékenységének hasonló, egymást átfedő leírása volt.

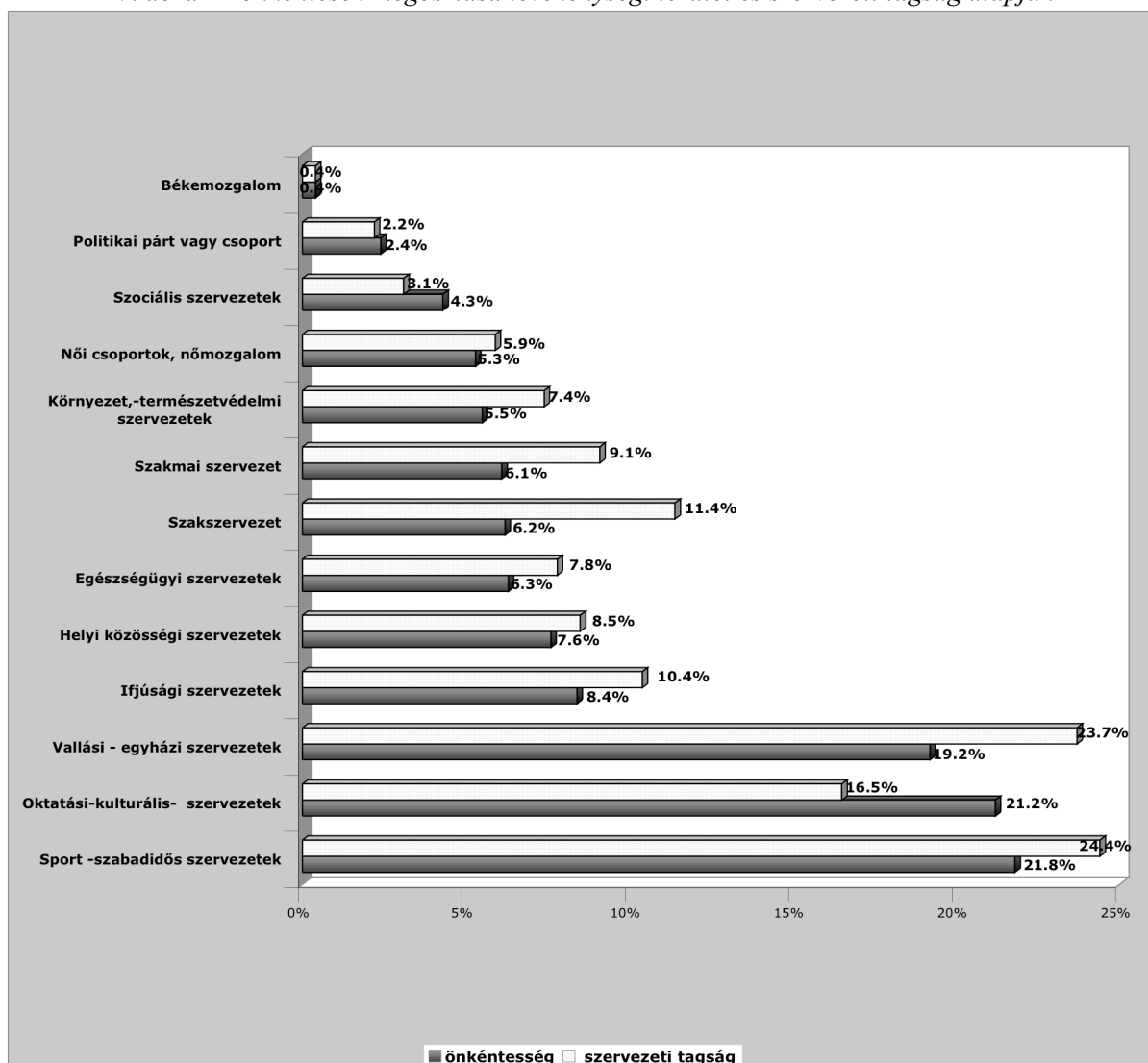
Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy vannak kifejezetten a férfii, illetve női önkéntesek általt dominált tevékenységi területek.

- Talán nem meglepő módon a legtöbb férfi önkéntes a sport-szabadidős szervezeteknél végez önkéntes munkát, illetve a szakmai, a helyi közösségi, az ifjúsági és a vallási szervezeteknél.
- Ezzel szemben a legtöbb női önkéntes az egészségügyi-szociális, az oktatási, környezet-, és természetvédelmi szervezeteknél, valamint a szakszervezeteknél vállal nem fizetett munkát. Életkori csoportonként is felfedezhető némi specifikusság az önkéntesség terepei között. Az önkéntesek bázisát adó három korcsoport közül
- a legfiatalabb (18-25) éves önkéntesek közel fele sport-szabadidős, egynegyedük ifjúsági és oktatási, illetve egy ötödük vallási-egyházi szervezeteknél végez önkéntes munkát. Közöttük 6%-8% volt azon fiatalok aránya, akik szociális illetve környezet-, természetvédelmi területen volt önkéntes.
- A 36-45 éves önkéntesek tevékenységi területe igen széles skálát ölelt fel. Egy ötödük oktatási, kéthatodik sport-szabadidős, illetve vallási-egyházi szervezeteknél folytatott önkéntes munkáról számolt be. Ebben az életkori csoportban 6%-10% között mozgott azon önkéntesek aránya, akik nőcsoportoknál illetve szakszervezetnél vagy környezet-, természetvédelmi, szociális szervezeteknél önkénteskedett 2008-ban.
- A fentiekkel szemben a 46-55 éves önkéntesek tevékenysége leginkább két területre koncentráldott: egy harmaduk oktatási-kulturális, míg egy negyedük vallási-egyházi

¹⁸ Lásd: Sikeres önkéntes programok a gyakorlatban. Budapest: Önkéntes Központ Alapítvány 2005. www.oka.hu/formanyom/Jo_gyakorlatok.pdf

szervezetnél volt önkéntes. Köztük 6%-12% volt azok aránya, akik nőcsoportoknál, illetve sport-szabadidős, helyi-közösségi, egészségügyi, szakmai szervezeteknél, valamint tevékenykedett még.

7. ábra Az önkéntesek megoszlása tevékenységi terület és szervezeti tagság alapján

A válaszadók általában egy, igen ritkább esetben két szervezetnél végeztek önkéntes munkát. Különösebb együttjárásokat nem találtunk, de úgy tűnik, aki sport-szabadidős szervezetnél önkénteskedik, az nagy valószínűséggel segíti önkéntes munkával az ifjúsági és/vagy a természetvédelmi és/vagy a helyi közösségi szervezeteket is. Figyelembe véve, hogy az önkéntesek közel 38%-a az 5000 fő alatti településeken él, ezek az emberek a helyi társadalmakat életben tartó „multifunkcionális“ polgárai. Erősíti ezt a megállapítást az is, ha megnézzük az önkéntesek szervezeti tagsági jellemzőit.

Mint látható, az önkéntes munkát végzőket viszonylag magas tagsági aktivitás jellemzi (a nem-önkéntesek alig 13%-a számolt be valamilyen szervezeti tagságról). Legtöbbször a sport-szabadidős, a vallási-egyházi, a szakszervezeteket, az ifjúsági szervezeteket, valamint a szakmai szervezeteket említették, míg a helyi-közösségi, az egészségügyi, a környezet-, természetvédelmi és a nőcsoportokban való tagság említése alacsonyabb arányú volt.

Meg kell jegyezni, hogy a szervezeti tagság és az önkéntes munka egy-egy tevékenységi terület tekintetében nem személyekben azonos, csak aggregáltan. Így, mint látható, vannak olyan tevékenységi körök, ahol több a tag mint az önkéntes, és fordítva.

Például az oktatási-kulturális és a szociális szervezetek esetében több a tagság, mint az önkéntes, aminek oka, ezen szervezetek (óvodák, iskolák, idősok otthona) intézményi jellege lehet.

Úgy véljük, hogy a magyar önkéntesek tevékenységi területeit a belső indíttatáson túl igen nagyban befolyásolják a szervezeti lehetőségek, vagy ahogy Dekker (2003:5) találóan megfogalmazta, a „meghívás“ (*being asked*) az önkéntes munkára. A magyar társadalomban nagyon sok potenciális önkéntes van akit jól, hatékonyan, speciálisan odafordulva csak meg lehetne/kellene hívni erre a munkára.

A civil aktivitás és a társadalmi csoportok iránti érzékenység az önkéntesek és nem-önkéntesek körében

Az önkéntesek tagsági adataiból kiindulva feltételeztük, hogy civil aktivitásuk magasabb lesz mint a nem-önkénteseké a manifesztabb civil-politikai aktivitási területeken is, úgy mint: egy petíció, követelés aláírása és az engedélyezett tüntetésen való részvétel.¹⁹

3. táblázat A teljes minta, az önkéntesek és a nem-önkéntesek válaszainak megoszlása a petíció, követelés aláírása, illetve az engedélyezett tüntetésen való részvétel kérdésekre

petíció, követelés aláírásában való részvétel			
	teljes minta	önkéntesek	nem önkéntesek
már részt vett	14%	28%	13%
alkalomadtán részt venne	30%	38%	29%
soha nem venne részt	56%	34%	58%
engedélyezett tüntetésen való részvétel			
	teljes minta	önkéntesek	nem önkéntesek
már részt vett	4%	13%	3%
alkalomadtán részt venne	20%	31%	19%
soha nem venne részt	76%	56%	79%

A fenti táblázat adatai alapján látható, hogy – a civil aktivitás manifeszt megnyilvánulási formái közül a petíció, követelés aláírását – a teljes népesség és a nem-önkéntesek valamivel több mint a fele, míg az önkénteseknek csak valamivel több, mint harmada utasítja el. Sőt, körükben – a teljes mintához és a nem-önkéntesekhez képest – kétszeresen felülreprezentált azok aránya, akik már részt vettek ilyen fajta állásfoglalás kifejezésében.

A korábbi elemzésekben többször tapasztaltuk, hogy az önkéntes férfiak túlsúlyát az egyes válaszokban, ezzel szemben e kérdésben kisebbek a különbségek a női-férfi arányok között: a petíciót aláíró önkéntesek 54%-a volt férfi és 46%-a nő. Az önkéntességben három meghatározó korosztály közül a legfiatalabbak 42%-a, 36-45 évesek 40%-a és a 45-55 évesek csak 22%-a utasítja el a civil aktivitásnak ezt a manifeszt megnyilvánulását. A részvételi

¹⁹ A bojkotthoz, a nem engedélyezett sztrájkhoz való csatlakozást, valamint az épület és a gyárfoglalásra vonatkozó kérdéseket a nagyon alacsony válaszok miatt nem elemezzük részletesebben. Ezekre a kérdésekre a teljes minta 2-4%-a válaszolt. A petíció, követelés aláírása kérdésre a válaszok az önkéntesek körében M=2 (SD=078), az engedélyezett tüntetésen való részvétel kérdésnél M=2,43 (SD=0,70). A nem önkénteseknél az első kérdés esetében M=2,45 (SD=0,71), a második kérdésnél M=2,76 (SD=0,83) volt.

arányok a petíció aláírásában éppen fordítva alakulnak: petíciót legnagyobb arányban a 46-55 évesek (39%), ugyanakkor legkevesebben a 18-25 évesek közül (24%) írtak alá.

Míg az engedélyezett tüntetésen való részvételt mind a teljes minta, mind a nem-önkéntesek több, mint háromnegyede utasítja el, mint a civil-politikai állásfoglalás módját, addig az önkénteseknek csak fele. Noha az engedélyezett tüntetésen való résztvevők aránya rendkívül alacsony az önkéntesek mintájában is, de mégis majd háromszorosan felülreprezentált mint a teljes mintában és a nem-önkéntesek körében.

A részvételi arányok a férfiak és a nők között ugyancsak kiegyenlítettebbek ez esetben is (az engedélyezett tüntetésen résztvevő önkéntesek 52%-a férfi és 48%-a nő volt). Az engedélyezett tüntetést, mint a civil aktivitás manifeszt megnyilvánulási formáját legkevésbé a 36-45 évesek utasítják el, míg a 18-25 éves önkéntesek közül több mint felük, a 45-55 évesek közül pedig kétötödük. Ugyanakkor a 45-55 évesek 24%-a vett márt részt engedélyezett tüntetésen, míg a 36-45 évesek 18%-a és a legfiatalabb önkénteseknek csak 12%-a.

Összességében megállapítható, hogy feltételezésünk helyt álló volt: az önkéntesek körében 2008-ban magasabb volt a civil aktivitás manifeszt megnyilvánulásainak elfogadottsága és az abban való részvétel is, mint a nem-önkénteseknél. Az önkéntesek körében ehhez egy erősebb politikai érdeklődés is párosul, miszerint 13%-ukat nagyon, 47%-ukat némileg érdeklí a politika (a nem önkéntesek között sokkal alacsonyabb volt a politikai érdeklődés: 7%-ukat érdekelte nagyon és 37%-ukat némileg, a politika).

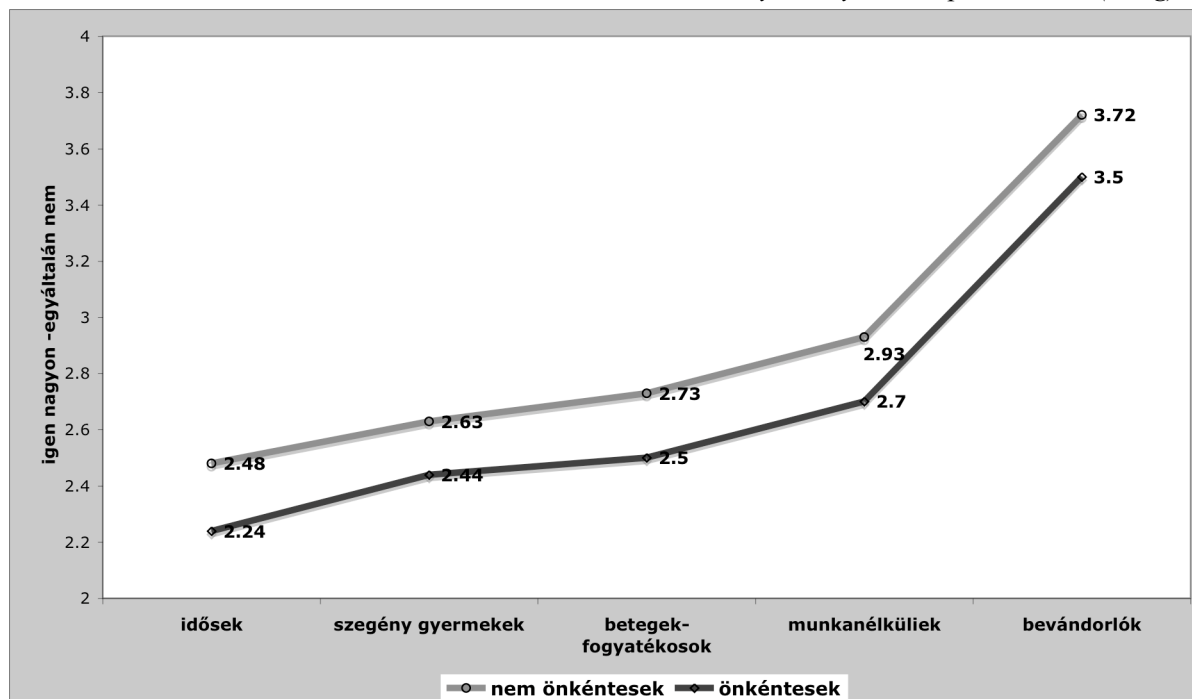
Az önkéntesek közül különösen a 46-55 éves korosztály a legaktívabb e tekintetben, míg a fiatalok kevésbé „radikálisak“. Ne felejtjük el, hogy az elmúlt években számos olyan esemény történt – a politikában, az oktatásban, az egészségügyben, a helyi társadalomban – amelyek szükségserűvé tették a civil aktivitás manifeszt megnyilvánulásait, és nem csak a közért „csendben“ és szinte „láthatatlanul végzett“ önkéntes munkát. A középkorosztály aktívabb részvétele úgy gondolom szorosan összefügg azzal, hogy „érdekeltek“ voltak gyermekeik vagy saját maguk jogán, vagy éppen szűkebb-tágabb közösségük érdekében is, hogy aktivitásukat nyíltan is kifejezzék.

A fentiekből következően is úgy véljük, hogy az önkéntesség együttjár egy nagyobb fokú társadalmi érzékenységgel, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokkal szembeni nagyobb felelősségvállalással is. Eredményeink azt mutatják, hogy a nem-önkéntesek sem jellemezhetők úgy, mintha érzéketlenek lennének a magyar társadalom hátrányos helyzetű csoportjaival szemben. Mind az önkéntesek, mind a nem-önkéntesek körében azonosan alakult a társadalmi figyelmet igénylő csoportok iránti érdeklődés sorrendje: első helyen az idősek állnak, majd a szegény gyermekek, továbbá a betegek és fogyatékosok, végül pedig a munkanélküliek és mindkét csoportban magasan és legutoljára a bevándorlók (8. ábra).

Ahogy látható a két vizsgált csoport között az érdeklődés erősségében van a különbség: míg a nem-önkéntesek válasza a „bizonyos fokig - nem olyan nagyon“ válaszkategóriák között mozognak, addig az önkénteseké főként a „nagyon—bizonyos fokig“ válasz – tartományokba estek. Ez különösen azért figyelemre méltó, mert a hátrányos helyzetű csoportokkal foglalkozó (egészségügyi, szociális) szervezeteknél önkénteskedők aránya a mintában alig haladta meg a 6-9%-ot. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy önkéntesnek lenni minden valószínűséggel nagyobb társadalmi érzékenységgel, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok iránti fokozottabb figyelemmel jár.

De vajon milyen értékek mozgatják ezt a társadalmi érzékenységet? Az eredmények szerint csaknem azonos arányban (48,6%-48,9%) vannak az önkéntesek között olyanok, akik a személyes szabadságot tartják fontosabbnak, és olyanok, akik az egyenlőséget. Ugyanakkor a teljes mintához és a nem-önkéntesekhez hasonlítva, a szabadságot fontosabbnak tartók némileg felül, míg az egyenlőséget fontosnak tartók alulreprezentáltak az önkéntesek között. Azaz, nem-önkéntesek többsége inkább egyenlőség párti, mint az önkéntesek, és az önkéntesek valamivel jobban szabadság pártiak, mint a nem-önkéntesek.

8. ábra Az önkéntesek és nem-önkéntesek érdeklődése a hátrányos helyzetű csoportok iránt (átlag)²⁰

A szabadidő eltöltésével és a munkával kapcsolatos attitűdök az önkéntesek és nem-önkéntesek között

Mielőtt erre részletesebben rátérnénk, fel kell tennünk a kérdést, hogy milyen értelemben játszanak szerepet az értékek az önkéntességben? Az általános tapasztalatot is alátámasztó tény, hogy az önkéntesség erőteljesen érték, norma, hitrendszer alapján vezérelt cselekvés. Az értékek konkrét és általános szintű szerepe az önkéntességben régóta vita tárgya. Dekker és Halman (2001:6) azt hangsúlyozza, hogy az értékek nem konkrét, hanem általános értelemben, mint fundamentum határozzák meg az önkéntesek motivációját. Fishbein és Azien (1975 cit. Dekker és Halman 2001) azonban úgy vélik, az értékek csak az egyik meghatározó komponensei az emberi viselkedésnek. Noha az értékek mélyen gyökerező diszpozíciók és sokan azt feltételezik, hogy az önkéntes elköteleződése elsősorban és közvetlenül az értékektől függ, de a szociálpszichológiai kutatásokból tudjuk, hogy az emberek értékei, normái és viselkedése között nincs egy az egyben való megfelelés. Wilson (2000) szerint az értékek az önkéntesség közötti kapcsolat gyenge és inkonzisztens ugyanis, az értékek kevésbé meghatározóak annak előrejelzésben hogy valaki önkéntes lesz -e. Inkább segédeszközök annak feltárásában abban, hogy milyen motívumok célok vezetnek az önkéntest. Számolni kell azzal, hogy az egyszerű érték-kérdések nem igazán tudják az értékek sokszínűségét megragadni, ráadásul ezek a különböző önkéntes munka-típusokban is eltérőek lehetnek. Az önkéntesek értékválasztásai függhetnek a gazdasági körülményektől, az állami gondoskodás, a közösségi/szervezeti élet hagyományaitól, az önkéntesség iránti igényektől és lehetőségektől, illetve nagyon különböző értékekre lehet szükség az önkéntesek által végzett egyes tevékenységekben. Mindezek alapján Wilson úgy véli, hogy aggregált szinten, a társadalom

²⁰ Az önkéntesek válaszainak szórása a különböző választípusok esetében a következők voltak: idősök SD=0,873, szegény gyermekek SD=0,922, betegek-fogyatékosok SD=0,863, munkanélküliek SD=0,929, bevándorlók SD=0,868. A nem-önkéntesek körében a válaszok szórása egyöntetűen magasabb volt: idősök SD=0,997, szegény gyermekek SD=0,989, betegek-fogyatékosok SD=0,981, munkanélküliek SD=0,954, bevándorlók SD=0,989

szintjén fontosak az értékek, és ezek fontos magyarázói lehetnek annak, hogy melyek azok a kollektív értékek amelyek az önkéntesek esetében is tetten érhetők.

Az önkéntesség nagyon nyilvánvalóan a szabadidőben és annak terhére végzett egyik tevékenység. Mit jelent a szabadidő mint érték? Ebből a kérdésből kiindulva a következőkben arra keressük a választ, hogy mi az a különbség az önkéntesek és a nem-önkéntesek között, ami magyarázhatja az önkéntességben való részvételt.

Amint látható a 4. táblázat adatai alapján, a szabadidő eltöltésének két formája a „lazítás, pihenés“ és az „azt csinálom amit akarok“ válaszkategóriákban nem találunk számottevő különbséget az önkéntesek és nem-önkéntesek között, azaz nem meglepő módon, mind két csoport számára lényeges a szabadidő eltöltésének szabadsága és a regenerálódás.

A különbségek inkább abban mutatkoznak meg, hogy az önkéntesek között majdnem másfélszer annyian tartják fontosnak a szabadidő innovatív eltöltését, illetve náluk valamivel jobban előtérbe kerül a szociális kapcsolatok ápolása. A szabadidő hasznos eltöltése a 18-25 éves önkéntesek között mind a nők, mind a férfiak hasonló arányban, a 36-45 évesek korcsoportjában inkább a nők, míg a 46-55 évesek között pedig a férfiak tartották fontos szempontnak. A társas kapcsolatok építését leginkább a 46-55 éves önkéntes nők preferálták, a másik két önkéntes korcsoportban csaknem egyenlő fontosságú volt ez a nők és férfiak számára.

Azok tehát, akik szabadidejükben valami új dolog kipróbálásával szeretnék eltölteni, illetve fontos számukra a szociális kapcsolatok nagyobb valószínűséggel végeznek önkéntes munkát, mint akiknek ezek a szabadidő eltöltési formák kevésbé értékesek. A „valami újat tanulni“ leginkább a fiatal férfiakat, a középkorú nőket és a 46-55 éves férfiakat motiválja, míg a társas kapcsolatok építése a 46-55 éves korú nők esetében a legfontosabb szempont a szabadidő eltöltésében. Véleményesen ezek az igények meghatározóak lehetnek az egyes korosztályok önkéntes munka végzésében is.

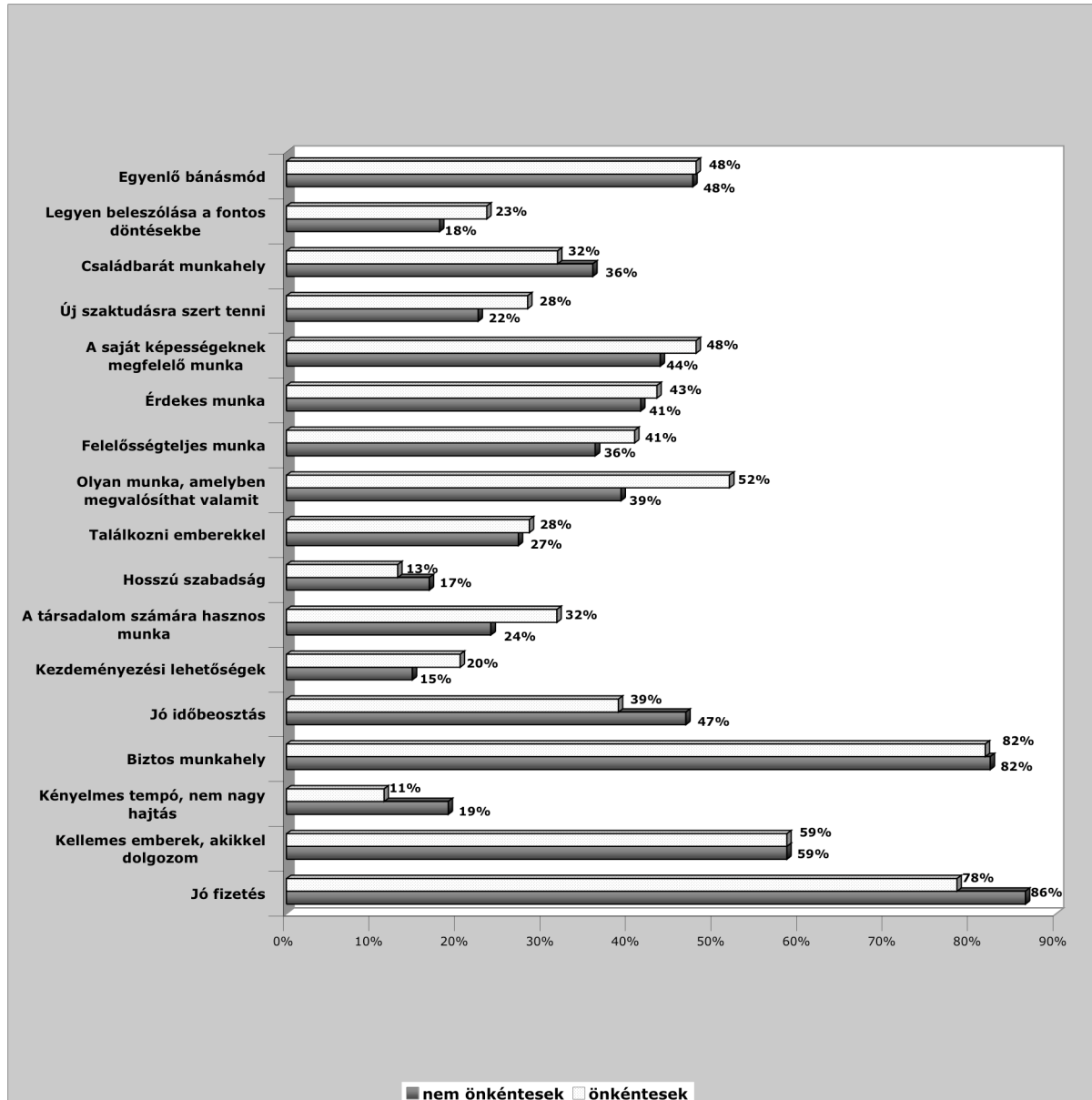
5. táblázat Az önkéntesek és nem-önkéntesek főbb szempontjai a szabadidő eltöltésekor

Önkéntesek				
	nagyon fontos	elég fontos	nem fontos	egyáltalán nem fontos
találkozás kellemes emberekkel	38%	55%	7%	0%
lazítás, pihenés	54%	41%	5%	0%
azt csinálni, amit akarok	51%	41%	8%	0%
valami újat tanulni	30%	47%	20%	3%
nem-önkéntesek				
	nagyon fontos	elég fontos	nem fontos	egyáltalán nem fontos
találkozás kellemes emberekkel	34%	51%	14%	1%
lazítás, pihenés	53%	40%	6%	1%
azt csinálni, amit akarok	50%	40%	10%	0%
valami újat tanulni	19%	39%	31%	11%

A továbbiakban az önkéntesek és nem önkéntesek munkával kapcsolatos attitűdjeit mutatjuk be. Azt feltételezzük, hogy a két csoport eltérő munkaérték-profilja megmutatja azokat az értékeket amelyek közrejátszanak az önkéntes vállalásában is.

Az alábbi ábrán jól látható, hogy az önkéntesek és a nem-önkéntesek számára négy munka érték – némileg változó arányú említéssel – a legfontosabb: a jó fizetés, a biztos munkahely, a kellemes munkatársak és az egyenlő bánásmód.

8. ábra Az önkéntesek és nem önkéntesek munkaérték-profilja (az említések százalékában)

Ugyanakkor az is jól látható, hogy az önkéntesek munkaérték-profilja leginkább az innovatív társadalmi hasznosság jellegű értékek magasabb említésében különbözött, mint például:

- „olyan munka, amelyben az ember azt érzi hogy megvalósíthat valamit“- ezt leginkább a fiatal és a 36-55 feletti női önkéntesek tartották fontosnak.
- „felelősségteljes munka“– amit főképpen a 18-55 éves női önkéntesek,
- „a társadalom számára hasznos munka“ – ezt a fiatal férfi és a 36-55 év közötti női önkéntesek emeltek ki.

Ezek alapján – és a már bemutatott eredmények fényében is – ismételten hangsúlyozhatjuk, hogy a fiatal férfi és a 36-55 év közötti női önkéntesek önkéntességében nagy szerepet játszhatnak a társadalmi értékek, a társadalomért érzett felelősség.

Figyelemre méltó még, hogy az önkéntesek körében többen említették

- „a saját képességek megfelelő és érdekes munkát“ (a fiatal és a 36-45 év közötti női önkéntesek),
- az önálló-kreatívabb munka iránti igényeket úgy, mint az „új szaktudásra szert tenni“ (fiatal férfi és a 18-55 év közötti női önkéntesek),
- a „kezdeményszerzési lehetőségek“ (fiatal női önkéntesek) és
- a „döntésekbe való beleszólást“ (36-45 év közötti férfi önkéntesek), mint a nem önkéntesek.

Úgy véljük mindezek azt mutatják, hogy azok a fiatal férfiak és 18-55 év közötti nők, akik számára a munkában fontos az önmegvalósítás, a kezdeményszerző készség, nagyobb valószínűséggel önkénteskednek. A 36-46 éves férfiak esetében pedig azok, akik a döntési lehetőségekbe való lehetőségeket értékelik, illetve a 46-55 éves férfiak közül pedig azok, akik a saját képességeknek megfelelő és az érdekes munkát keresik.

Arra a kutatás – korlátai miatt – nem tud választ adni, hogy a fentebb ismertetett munkaértékek megléte vagy hiánya vezet-e valakit az önkéntesség felé, de azt nagy biztonsággal állíthatjuk, hogy a társadalmi felelősség vállalás, az önmegvalósítás és a kezdeményszerző készség bizonyára szerepet játszik az önkéntességben.

A nem-önkéntesek között magasabb említéssel szerepeltek a munkakörülményeket befolyásoló – a jó időbeosztás, családbarát munkahely, hosszú szabadság, kényelmes tempó, nem túl nagy hajtás – tényezők. Ugyanakkor a nem-önkéntesek munkérték-profiljában a „kezdeményszerzési lehetőségek“ és a „döntésekbe való beleszólás lehetőség“ válaszok említése rendkívül alacsony volt.

Aki önkéntes az elégedettebbnek, egészségesebbnek és boldogabbnak érzi magát?

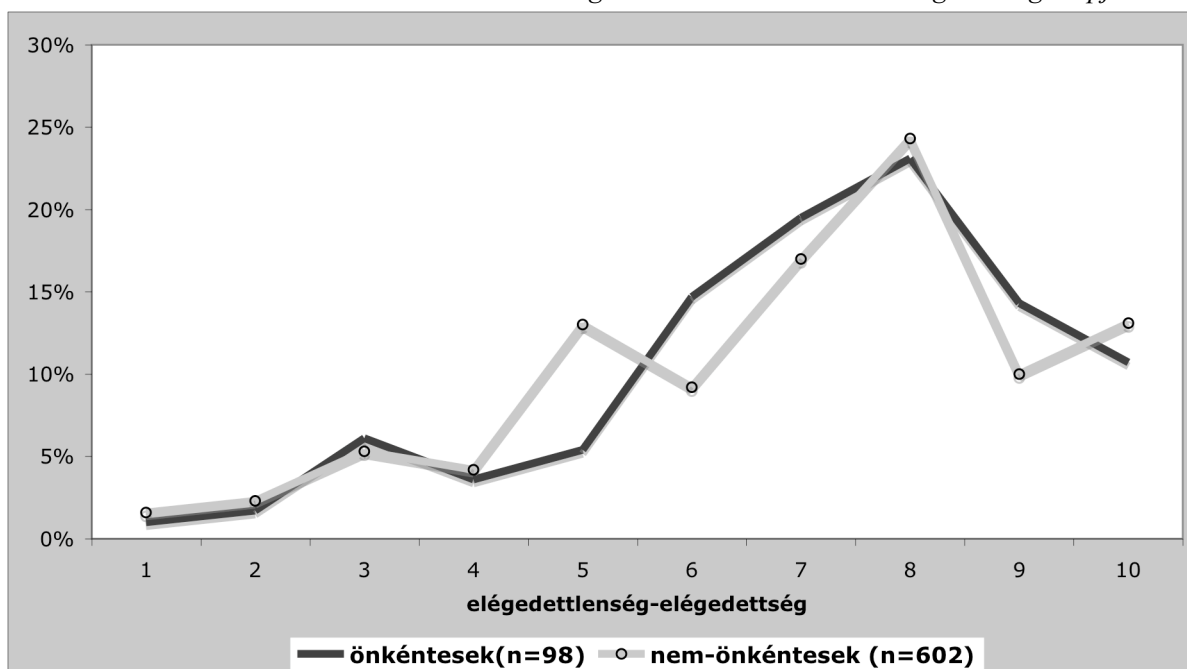
A fentiekben már írtunk arról, hogy az egyes kutatások szerint milyen erkölcsi, presztízsz, képzés-, képzettségbeli haszonnal jár az önkéntes számára az önkéntesség. Az önkéntesekkel készült interjú vizsgálatok (lásd. pl. Yeung 2004) érintőlegesen beszámolnak arról is, hogy az önkéntesség miben változtatta meg életüket, milyen pozitív tulajdonságokat bontakoztatott ki. Nagyon keveset tudunk azonban arról, hogy általános értelemben a magyar önkéntesek mennyire elégedettek munkájukkal, életükkel, miként ítélik meg élethelyzetüket, és egészségi állapotukat, illetve ezekben a megítélésekben mennyire különböznek a nem-önkéntesek csoportjától.

A kérdőív kérdései alapján az önkéntesek és nem-önkéntesek munkájukkal és életükkel kapcsolatos elégedettségének vizsgálatára van lehetőségünk. Eredményeink a munkával való elégedettség vizsgálatokor nem mutattak ki szignifikáns különbséget az önkéntesek és nem-önkéntesek között. Mint 9. ábrán is látható, az önkéntesek 64%-a 1-5 pont között értékelte munkáját, míg 18%-uk 6-8 pont között és legelégedettebbnek pedig 18%-uk bizonyult. Ezzel szemben a nem-önkéntesek 50%-a minősítette munkáját 1-5 közötti osztályzattal, 27%-uk 6-8 pont között, míg 23%-uk volt nagyon elégedett.

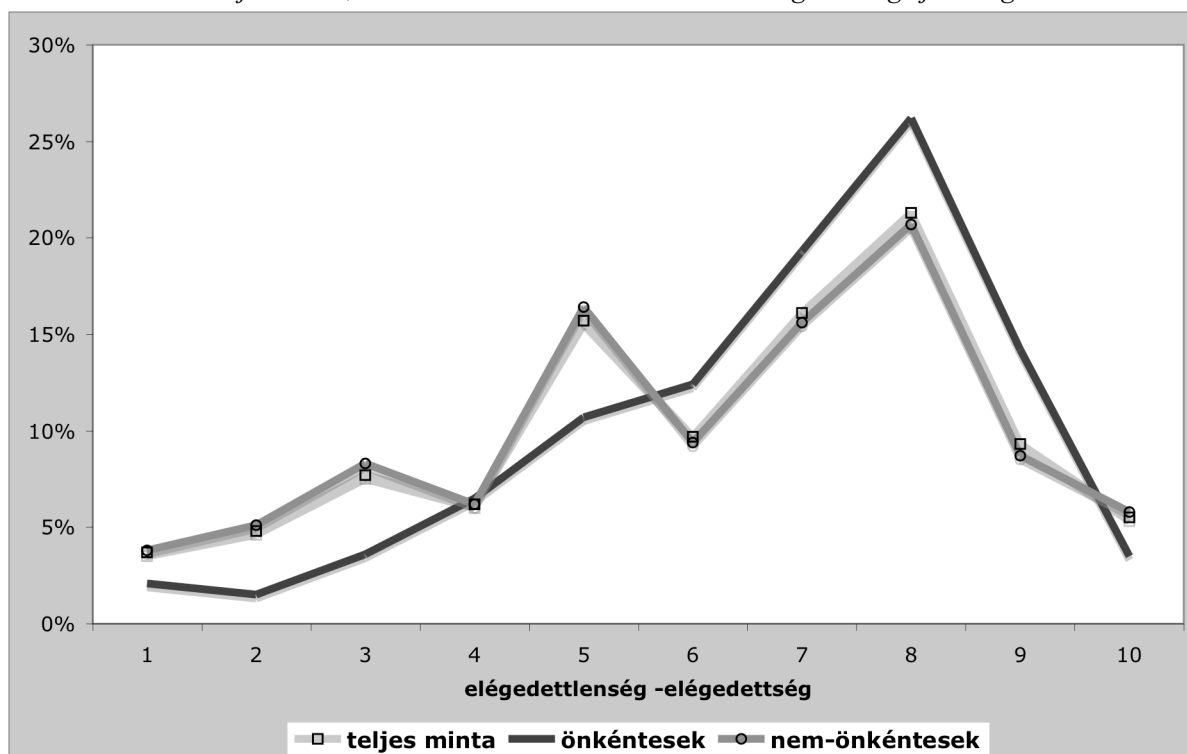
A fentiekkel ellentétben, a jelenlegi étellel való elégedettség esetében szignifikáns összefüggéseket találtunk, azaz az önkéntesek között nagyobb valószínűséggel találkozhatunk olyanokkal, akik elégedettek az életükkel, mint a nem-önkéntesek között.

Mint a 10. ábrán is látható, az önkéntesek 26%-a volt kevésbé (1-5 pont között), 60%-uk elégedett (6-8 pont között) és 14%-uk nagyon elégedett volt (8 pont felett). Ugyanakkor a nem-önkéntesek között sokkal többen (40%) voltak nem elégedettek jelenlegi életükkel, és kevesebben (46%) elégedettek, míg a nagyon elégedett válaszadók aránya körükben is 14% volt.

9. ábra Az önkéntesek és nem-önkéntesek megoszlása a munkával való elégedettség alapján

10. ábra A teljes minta, az önkéntesek és nem-önkéntesek elégedettsége jelenlegi életükkel

Úgy tűnik az önkéntesek körében a fizikai életérzések is jobbak, amit persze azzal a fenntartással kell értékelnünk, hogy a gyenge-elesett fizikai állapot kevésbé tesz képessé akár az önkéntes munkára is.

Az önkéntesek 56%-a úgy nyilatkozott, hogy egészségi állapota jó-nagyon jó, 31%-nak elfogadható, míg a gyengébb egészségi állapottal rendelkezők aránya 13% volt. A nem-önkéntesek körében alacsonyabb (46%) volt a jó egészségi állapotú és valamivel magasabb (33%) az elfogadható állapotú, míg a gyengébb egészségi állapotú válaszadók aránya 21%-ot mutatott.

6.táblázat Az önkéntesek és nem-önkéntesek megoszlása egészségi állapotuk megítélése szerint

	Mindent egybevetve, hogyan tudná Ön a mostani egészségi állapotát jellemezni?		
	teljes minta	önkéntesek	nem-önkéntesek
nagyon jó	14%	18%	13%
jó	34%	38%	33%
elég jó, elfogadható	32%	31%	33%
nem nagyon jó	15%	11%	15%
nagyon rossz	6%	2%	6%

Mint a fenti táblázat alapján is látható, a nagyon jó és jó egészségi állapotúak az önkéntesek mintájában felülreprezentáltak voltak, míg a gyengébb egészségi állapottal rendelkezőké pedig alul reprezentáltak. Az egészségi állapot és az önkéntesség között szignifikáns összefüggést mértünk.

Az étellel való elégedettség, és az egészségi állapot megítélése után a boldogságra adott válaszok esetében is szignifikáns összefüggéseket találtunk. Azaz, az önkéntesek körében nagyobb valószínűséggel találunk olyan embereket, akik mindent összevetve boldognak ítélik meg magukat.

Mint a 6. táblázatban is látható, a nagyon boldogok aránya némileg, míg a meglehetősen boldogoké jobban felülreprezentáltak voltak az önkéntesek mintájában. Ezzel szemben a nem nagyon és egyáltalán nem boldogok aránya 13% volt az önkéntesek között, míg a nem-önkéntesek esetében ennek majdnem kétszerese, 24% .

7. táblázat A teljes minta, az önkéntesek és nem-önkéntesek megoszlása a boldogságra adott válaszok alapján

	Mindent összevetve, mit mondana magáról, Ön		
	teljes minta	önkéntesek	nem-önkéntesek
1 – nagyon boldog	16%	18%	16%
2 – meglehetősen boldog	61%	68%	60%
3 – nem nagyon boldog	19%	12%	20%
4 – egyáltalán nem boldog	4%	1%	4%

A címben feltett kérdésre tehát igennel válaszolhatunk: az önkéntesek között nagyobb valószínűséggel találhatunk az életükkel elégedettebb és boldogabb, valamint magukat egészségesebbnek tartó embereket, mint a nem-önkéntesek között.

Összegzés

Az önkéntesség olyan társadalmi cselekvés, amelynek megjelenését, minőségét egy adott társadalomban nagyban befolyásolják a történelmi helyzetek, a kultúra, a politika, az állam és a civil társadalom feladatairól vallott nézetek.

Reprezentatív vizsgálati adataink szerint 2008-ban a 18 évnél idősebb népesség 10,8%-a, valamivel több mint 900 ezer ember végzett szervezett keretek között önkéntes munkát.

Ezeket az adatokat annak fényében kell értékelnünk, hogy Magyarországon az önkéntesség valójában csak az elmúlt egy évtizedben került fokozottabban a társadalmi érdeklődés középpontjába. Az önkéntesség, a nem anyagi ellenszolgáltatásért és személyek vagy a társadalom hasznára végzett munka, társadalmi megbecsülése ez alatt az egy évtized alatt sokat változott, az önkénteseket foglalkoztató szervezetek többségének szakmai munkája is tudatosabbá, szervezettebbé vált.

Ugyanakkor a magyar társadalomban rengeteg kiaknázatlan lehetőség van az önkéntesek számának növelésére, az önkéntesség népszerűbbé tételére. Mint kutatási eredményeink is alátámasztják, az önkéntesek között szignifikánsan nagyobb valószínűséggel találunk elégedettebb, boldogabb és magukat fizikálisan is jobban érző embereket, mint a nem-önkéntesek között, tehát az önkéntesség mind a társadalom, mind az egyén számára haszonnal járó cselekvés.

Az elemzés alapján a szervezeteknél önkéntes munkát végzők a következő jellemzőkkel voltak leírhatók:

- Az önkéntesek többsége férfi volt, amit az magyaráz, hogy a teljes minta két korcsoportjában (26-35 és 55-65 év között) majdnem kétszer annyi férfi mondta azt, hogy végez önkéntes munkát, mint amennyi nő.
- A mintában önkéntesek többsége 36-55 év közötti vagy kisebb részt, 18-25 éves volt.
- Jelentős részük házas vagy egyedülálló volt, de fontos megjegyezni, hogy az elváltak, a külön élők és a hajadonok nagyobb arányban vállaltak önkéntes munkát szervezeteknél, mint a házasok/partner kapcsolatban élők, illetve az özvegyek sokkal valószínűbb, hogy nem végeznek önkéntes munkát szervezetek számára.
- Az önkéntes munkát végzők többsége átlagosan két gyermeket nevelt vagy gyermektelen volt, azonban a teljes minta vizsgálata azt mutatta, hogy a gyermekszám növekedésével egyenes arányban csökkent az önkéntesek száma.
- Az iskolai végzettség és az önkéntesség között szoros kapcsolat állt fenn, az önkéntesek jelentős hányada leginkább érettségizett vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezett.
- Az önkéntesek a mintában elsősorban a fizetett főállásúak, a tanulók és nyugdíjasok közül kerültek ki.
- Többségük havi jövedelme három kategóriába (havi 75-100 ezer Ft, 150-175 ezer Ft és a 250-300 ezer Ft) tartozott, sőt a két magasabb jövedelmi kategóriában az önkéntesek aránya kiugróan felülreprezentált mind a teljes, mind a nem-önkéntesek mintájához képest.
- Az önkéntesek jelentős része leginkább vagy 5000 fő alatti vagy 100.000 fő feletti településen él, és
- szignifikánsan magasabb volt körükben a vallásosak aránya.

Ezen eredményeink, részben megegyeznek a korábbi, hasonló jellegű önkéntes-kutatások eredményeivel, de némileg árnyaltabban és differenciáltabban adják meg a szervezeteknél tevékenykedő önkéntesek főbb jellemzőit.

A kutatás fontos eredménye, az eddigi kutatások hiányait pótolva, hogy le tudjuk írni a nem-önkéntesek demográfiai-társadalmi jellemzőit is, akik: inkább a - 26-35 év és 56 év feletti - nők közül kerülnek ki, nagy valószínűséggel családosok vagy nőtlenek/hajadonok, illetve özvegyek. Közöttük magas a 8 osztályt, szakmunkásképzőt végzetek és a szakközépiskolai érettségivel rendelkezők aránya. A nem-önkéntesek egy része fizetett főállással rendelkezik, míg másik jelentős részük nyugdíjas, vagy egyéb inaktív. Ennek megfelelően többségük havi jövedelme az alacsony és a közepes kategóriákba (havi 37.500-200.000 Ft) tartozik. Jó részük a 2000 fő alatti, vagy a 20-50.000 fős, illetve az 500.000 fő feletti településen él. Bár jelentős részük vallásosnak tartja magát, de magas közöttük a nem vallásosak aránya is.

A szervezeteknél önkéntes munkát végzők többsége a tradicionális önkéntes hagyományokkal rendelkező sport-szabadidős, oktatási-kulturális valamint egyházi-vallási szervezeteknél vállalt önkéntes munkát. A preferált önkéntességi területek a korábbi felvételeknek megfelelően alakultak, de mintánkban magasabb volt a helyi közösségi szervezeteknél és alacsonyabb a szociális szervezeteknél dolgozó önkéntesek aránya.

A részletes eredmények alapján úgy tűnik, hogy vannak férfi, illetve női önkéntesek által dominált tevékenységi területek, illetve életkori csoportonként is felfedezhető volt némi specifikusság az önkéntesség terepei között. Az irodalmi adatokkal egyezően jellemzőnek találtuk a vizsgált önkéntesek csoportjára is azt, hogy a kistelepüléseken élő önkéntesek esetében a professzionális szolgáltatások hiánya, a nagyobb településeken a széles önkéntességi lehetőségek, míg a középkorostályt családi élethelyzete, illetve a magasabb iskolai végzettségüket és a nyugdíjasokat a közjóért való tenni akarás involválja nagy valószínűséggel az önkéntes munka felé.

Fontos, újszerű eredménynek tartjuk annak megmutatását – a vizsgált önkéntes és nem-önkéntes csoport összehasonlítása alapján –, hogy önkéntesek körében 2008-ban magasabb volt a civil aktivitás manifeszt megnyilvánulásainak elfogadottsága. Figyelemre méltó adat, hogy e tekintetben a 46-55 éves önkéntesek sokkal aktívabbak voltak mint a fiatalabb önkéntesek.

Megállapíthattuk, hogy önkéntesnek lenni minden valószínűséggel nagyobb társadalmi érzékenységgel, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok iránti fokozottabb figyelemmel jár.

Feltételeztük az elemzés során, hogy egyes szabadidős és munka-értékek háttérváltozói lehetnek az önkéntes munka vállalásának is. Eredményeink szerint egyfelől, azok a fiatal és 46-55 éves férfiakat és középkorú nőket, akik szabadidejükben valami újat akarnak tanulni nagyobb valószínűséggel találjuk meg az önkéntesek, mint a nem-önkéntesek között. Másfelől a társas kapcsolatok építése inkább a 46-55 éves önkéntes nőkre volt jellemző.

A fentebbi adatokkal összefüggésben azt találtuk, hogy egyrészt a fiatal férfi és a 36-35 év közötti önkéntes nők önkéntességében nagy szerepet játszanak a társadalmi értékek és a társadalomért érzett felelősség. Másrészt azok a fiatal férfiak és 18-55 év közötti nők, akik számára fontos az önmegvalósítás, a kezdeményezőkézség, nagyobb valószínűséggel önkéntesek.

Irodalom

- Bartal Anna Mária 2005: *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest: Századvég.
- Czakó Ágnes, Harsányi László, Kuti Éva, Vajda Ágnes 1995: *Lakossági adományok és önkéntes munka*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
- Czike Klára – Bartal Anna Mária 2005: *Önkéntesek és nonprofit szervezetek – az önkéntes tevékenységet végzők motivációi és szervezeti típusok az önkéntesek foglalkoztatásában*. Budapest: Civitalis Egyesület.
- Czike, Klára, Kuti Éva, 2005: *Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek. Gyorsjelentés a 2004-es felmérés eredményeiről*. Budapest: Önkéntes Központ Alapítvány, Nonprofit Kutatócsoport.
- Czike Klára – Kuti Éva 2006: *Önkéntesség, jótékonyág, társadalmi integráció*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, Önkéntes Központ Alapítvány.
- Dekker, Paul – Halman, Loek 2003: *Volunteering and Values. An Introduction*. In Dekker, P.-Halman, L. (eds.): *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.1-17.
- Inglehart, Ronald 2003. *Modernization and Volunteering*. In Dekker, P.-Halman, L. (eds.): *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers. 55-70.

- Hustinx, Lesley 2001: Individualism and new styles of youth volunteering. *Voluntary Action*, 3.,2. 57-76.
- Lyons Mark, Hocking, Susan: 2000: Australia's highly committed volunteers. In Warburton, J., Oppenheimer, M. (eds.): *Volunteers and Volunteering*. Sydney: The Federation Press.
- Offe, Claus – Heinze, Henrich 1990: *Organisierte Eigenarbeit. Das Modell Kooperationsring*. Frankfurt: Campus.
- Perret, Bertrand – Roustang, Gérard 1993: *L'économie contre la société*. Paris: Seuil.
- Putnam, Robert 2000: *Bowling alone*. New York: Simon and Schuster
- Stebbins, Robert 2000: Volunteering: A serious leisure perspective. *Nonprofit and Voluntary Sector Quartely*, 25. 211-224.
- Wilensky, L. Harold 1981: Introduction. In Kramer, R. M. (ed.): *Voluntary Agencies in the Welfare State*. Berkeley–Los Angeles–London: University of California. 5–15.
- Wilson, John 2000: Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26. 215-240.
- Yeung, Anne Britta: The Octagon Model of Volunteer Motivation: Results of Phenomenological Analysis. *Voluntas*, 15.1. 2004. 21- 46.